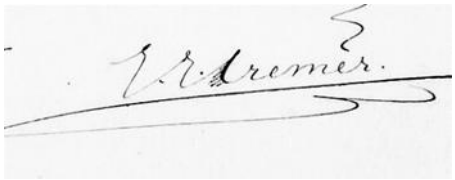

Op den zolder: een schets door J.J. Cremer.

Gedateerd s Gravenhage, 16 januari 1861.

Handschrift: Op den zolder : Eene schets. Gedateerd Den Haag, [12-16 jan. 1861]. In bezit van de Koninklijke bibliotheek. 12 fol.

Handschrift vertaling: Auf dem Speicher : Eine Schilderung. Vertaald door C.A. Boell. Autograaf van de vertaler? Vertaling door C.A. Boell van Op den zolder. Eene schets (1861). Handschrift in de Koninklijke bibliotheek. 18 fol. Genaaid in papieren omslag.

1e druk: Op den zolder : eene schets. Geheel ten voordeele van de noodlijdenden ten gevolge der overstroomingen binnen Nederland in 1861. Rotterdam: H. Nijgh, 1861. 28 p.

2e druk in: Kruuzemuntje en andere vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [1870]. p. 95-128.

3e druk in: Novellen en vertellingen: Op den zolder. Portretten. Leiden: A.W. Sijthoff, [1871]. p. 1-16.

4e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [1873]. In serie met: Arme Samuel - Op den zolder. p. 87-99. [1873-1].

5e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, 1873. In serie met: Arme Samuel - Op den zolder. p. 87-99. [1873-10].

6e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [1873]. In serie met: Kees Springer in en buiten de kerk. Zes schetsen in eene lijst. Een winteravond. Arme Samuel. Op den zolder. Wat vader Harmen vertelt. Portretten. Tonen in den nieuwjaarsmorgen. Wat ik hoorde en zag in den spoorwagen en binnen de wachtkamer. Driemaal gezien. [1873-11].

7e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [1876]. p. 1-16. met afbn. In serie met: Op den zolder. Portretten. [1876-1].

8e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [1876]. p. 1-16. zonder afbn. In serie met: Op den zolder. Portretten. [1876-2].

9e druk in: Overbetuwsche novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [1876]. Met afb. In serie met: Op den zolder. Portretten. Een winteravond. Mijn oude Jakob. Wouter Linge. Wat vader Harmen vertelt. [1876-3].

10e druk In: Overbetuwsche novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, 1877. In bundel met o.a. Arme Samuel en 11 andere novellen. [1877-1].

11e druk in: Betuwsche novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, z.j. [1879]. 15 deeltjes, afz. gepagineerd in een band. Bevat illustratie bij elke vertelling. Bevat: Op den zolder 16 p. Premie van het Leidsch dagblad.

12e druk in: De volksvriend, oktober 1880. Orange city, Iowa. (Feuilleton in 2 delen).

13e druk in: Novellen en vertellingen. Amsterdam: Gebr. Koster, [1880]. p. 1-16. Samen met Portretten. Rode serie.

14e druk in: Vertellingen en schetsen. Amsterdam: D. Noothoven Van Goor, 1881. p. 89-101. Romantische werken, dl. 13.

15e druk in: Novellen en vertellingen: een winternacht […et al]. Leiden: A.W. Sijthoff, [1888]. 6e dr. dl. 1. p. 313-324.Vijftig-cents-editie, no. 19.

16e druk in: Novellen en vertellingen: een winternacht […et al.]. Leiden: A.W. Sijthoff, [1888]. 7e dr. dl. 1. p. 313-324. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

17e druk in: Novellen en vertellingen: een winternacht […et al.]. Leiden: A.W. Sijthoff, [1888]. 7e dr. dl. 1. p. 313-324. Romantische werken, dl.8.

18e druk in: Novellen en vertellingen: een winternacht […et al.]. Leiden: A.W. Sijthoff, [ca. 1895]. 7e druk. dl. 1. p. 313-324. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

19e druk in: De vriend van den huize - Op den zolder. Leiden: A.W. Sijthoff, 1906. p. 57-68. Leidsche herdrukken no. 29.

20e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij, [ca. 1908]. 2 delen in 1 band. 7e druk. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers. J.J. Cremer. [2e editie].

21e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij, [ca. 1908]. dl. 1 en 2. 7e druk. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers. J.J. Cremer. [3e editie, zonder vignet]

22e druk in: Grietje op 't Heuningsarf, enz. elf novellen. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij, [1909]. p. 57-68. Bibliotheek voor het Nederlandsche volk.

23e druk in: Novellen en vertellingen: een winternacht […. et. al.]. Leiden: A.W. Sijthoff's uitgeversmij, ca. 1917. 7e druk. dl. 1. p. 3131-324. Romantische werken, rode serie.

24e druk in: Novellen en vertellingen: een winternacht […. et. al.]. Leiden: A.W. Sijthoff's uitgeversmij, ca. 1917. 7e druk. dl. 1. p. 3131-324. Romantische werken, blauwe serie.

25e druk in: Novellen en vertellingen: een winternacht […. et. al.]. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij, ca. 1925. 8e druk. dl. 1. P. 323-324. Romantische werken (blauwe serie).

26e druk in: Novellen en vertellingen: een winternacht […. et. al.]. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij, ca. 1925. 8e druk. dl. 1. P. 323-324. Romantische werken (rode serie).

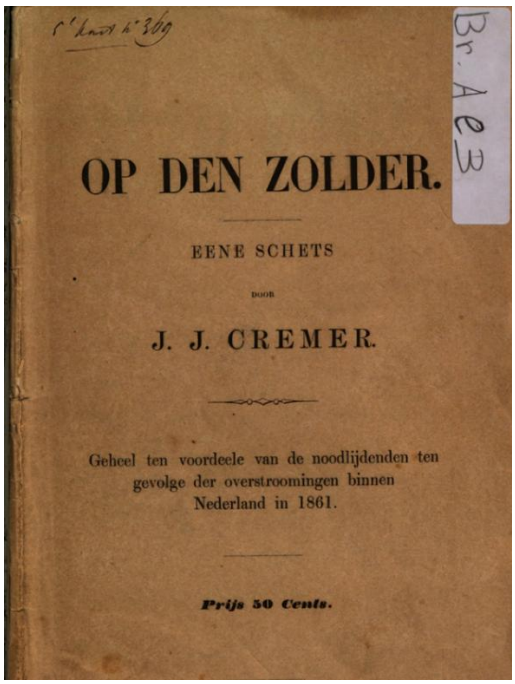

Br. Ae 3

OP DEN ZOLDER.

EENE SCHETS

DOOR

J. J. CREMER.

Geheel ten voordeele van de noodlijdenden ten gevolge der overstroomingen binnen Nederland in 1861.

Te Rotterdam bij
H. NIJGH
1861.

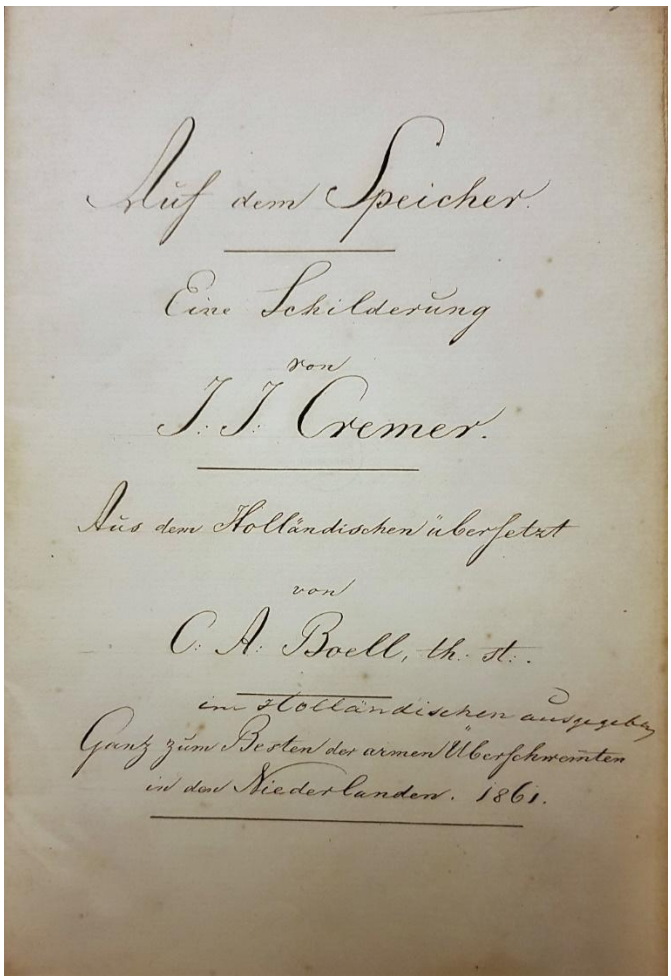
Auf dem Speicher.

Eine Schilderung

von

J. J. Cremer.

Aus dem Holländischen übersetzt

von

C. A. Boell, th. st.

im Holländischen ausgegeben

Ganz zum Besten der armen Ueberschwemmten

in den Niederlanden. 1861.

Nieuwe Rotterdamsche courant, 14 januari 1861:

WATERSNOOD.

De Uitgever H. NIJGH heeft ter Perse gelegd:

EENE SCHETS van J. J. CREMER,

GETITELD:

OP DEN ZOLDER.

De Opbrengst is geheel bestemd ten behoeve der Noodlijdenden door de jongste Overstroomingen. (713)

Nieuwe Rotterdamsche Courant, 23 januari 1861:

Thans ziet de aangekondigde schets van den heer J. J. Cremer, getiteld: *Op een Zolder*, bij den uitgever H. Nijgh alhier het licht. Wij haasten ons de aandacht onzer lezers daarop te vestigen.

In deze bladen schetst de heer Cremer met zijn eigenaardig talent in het schilderen van Geldersche toestanden en karakters, een gelukkig boeren huisgezin, dat door het water overvallen, zonder vuur en schier zonder dekking een akeligen nacht, in de nijpendste koude op den zolder doorbrengen moet. In waarheid van voorstelling en lokale kleur is deze schets uitmuntend en zou zij reeds daarom in veler handen verdienen te komen.

Moge het doel, dat schrijver en uitgever zich hiermede voorstelden: het lot dier armen den lezer nog nader aan het hart te leggen, in ruime mate worden bereikt.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 24 januari 1861:

CREMER, J. J., Op den zolder. Eene schets. Geheel ten voordeele van de noodlijdenden ten gevolge der overstroomingen binnen Nederland in 1861. Post 8°. (28 bl.) Rotterdam, H. Nijgh. *f* 0,50.

Nieuwe Rotterdamsche courant, 24 januari 1861:

WATERSNOOD.

OP DEN ZOLDER.

EENE SCHETS

DOOR

J. J. CREMER.

Geheel ten voordeele van de Noodlijdenden tengevolge der Overstroomingen binnen Nederland, in 1861.

Uitgave van H. NIJGH. Prijs 50 Cents.

(1096)

Nieuwe Rotterdamsche courant van 26 januari 1861:

WATERSNOOD.

OP DEN ZOLDER.

EENE SCHETS

DOOR

J. J. CREMER.

Geheel ten voordeele van de Noodlijdenden tengevolge der Overstroomingen binnen Nederland, in 1861.

Uitgave van H. NIJGH. Prijs 50 Cents.

(1096)

Nieuwe Rotterdamsche courant, 2 februari 1861:

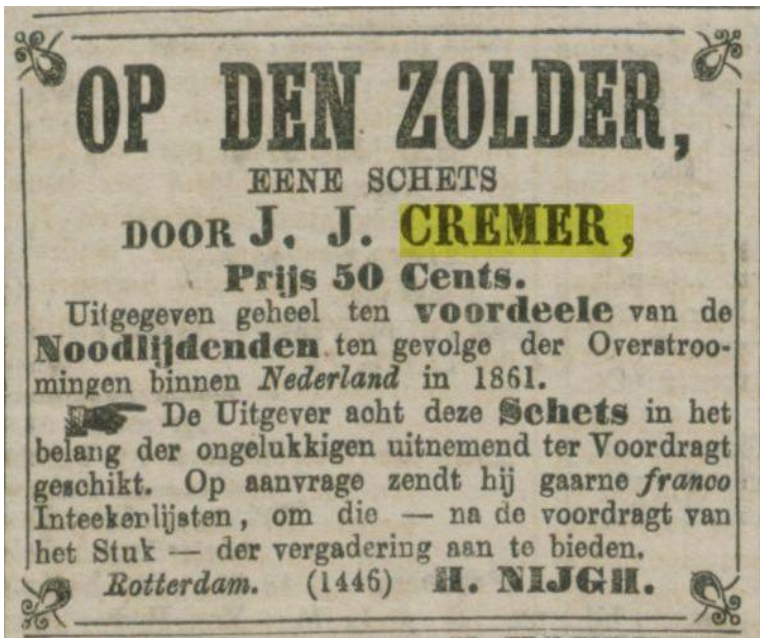

OP DEN ZOLDER,

EENE SCHETS

DOOR **J. J. CREMER,**

Prijs 50 Cents.

Uitgegeven geheel ten **voordeele** van de **Noodlijdenden** ten gevolge der Overstroomingen binnen *Nederland* in 1861.

De Uitgever acht deze **Schets** in het belang der ongelukkigen uitnemend ter Voordragt geschikt. Op aanvrage zendt hij gaarne *franco* Inteekenlijsten, om die — na de voordragt van het Stuk — der vergadering aan te bieden.

Rotterdam. (1446) **H. NIJGH.**

NRC, 2 februari 1861:

Het heeft Hare Majesteit de koningin behaagd, in te teekenen voor *vijftig* exemplaren van het werkje: *Op den Zolder, schets door J. J. Cremer;* uitgegeven geheel ten voordeele van de noodlijdenden, ten gevolge der overstroomingen binnen Nederland in 1861, door den uitgever *H. Nijgh* alhier.

Nieuwe Rotterdamsche courant, 4 februari 1861:

OP DEN ZOLDER,

EENE SCHETS

DOOR **J. J. CREMER,**

Prijs 50 Cents.

Uitgegeven geheel ten **voordeele** van de **Noodlijdenden** ten gevolge der Overstroomingen binnen *Nederland* in 1861.

De Uitgever acht deze **Schets** in het belang der ongelukkigen uitnemend ter Voordragt geschikt. Op aanvrage zendt hij gaarne *franco* Inteekenlijsten, om die — na de voordragt van het Stuk — der vergadering aan te bieden.

Rotterdam. (1446) **H. NIJGH.**

Algemeen handelsblad, 6 februari 1861:

Op den Zolder, eene schets door J. J. Cremer, wordt door den boekhandelaar H. Nijgh, ten voordeele der watersnoodlijdenden, a 50 cts. verkrijgbaar gesteld. De gevierde novellenschrijver levert in deze schets een tafereel, gevormd door een gelukkig en welgesteld boerengezin in den Bommelerwaard, op het oogenblik der overstrooming. Het bevat eene schilderij vol waarheid en leven, bij welker beschouwing menigeen eene traan zal ontrollen. Wij twijfelen geenszins of dit boekske zal een tal van koopers vinden en eene ruime bijdrage voor de ongelukkigen opleveren. (*Zie Advertentie*).

Arnhemsche courant, 7 februari 1861:

Op den Zolder is de titel van een door H. Nijgh te Rotterdam uitgegeven boekje van den verdienstelijken Betuwschen novellist J. J. Cremer, waarvan de opbrengst voor de noodlijdenden door den watersnood bestemd is. De schrijver levert daarin vol gevoel en in den hem eigenaardigen schrijftrant een tafereel, gevormd door een gelukkig en welgesteld boerengezin in den Bommelerwaard, op het oogenblik van den watersnood. Het is eene schilderij vol leven en waarheid, bij welker beschouwing menigeen een traan zal ontrollen. Wij verwachten met grond, dat schrijver en uitgever door een ruim debiet dezer voortreffelijke lettervrucht eene volkomene voldoening van hunne weldadige bemoeijingen zullen smaken.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 7 februari 1861:

OP DEN ZOLDER. Schets door J. J. CREMER.

Heeren Confrères zullen mij zeer verpligten, door de terugzending der exemplaren die zij niet voor rekening wenschen te behouden, met opgave tevens of zij al dan niet aanspraak maken op de verleende korting.

Rotterdam, 4 Febr. 1861. H. NIJGH. [179]

Algemeen handelsblad, 11 februari 1861:

INGEZONDEN STUKKEN.

WATERSNOOD—LITTERATUUR.

Aan de Redactie.

Even als bij den grooten watersnood in 1855 worden wij ook nu door eene andere overstrooming van letterkundige producten in rijm en onrijm bedreigd. Ik geloof dat zeer velen met mij zich bedroeven in het vooruitzigt, hoe ongelukkige slagtoffers weder als voorwendsel, als middel van réclame zullen gebruikt worden, om uitgevers werk en schrijflustigen een uitgever te bezorgen. De ondervinding leert, wat de uitslag van al dien omslag is, hoeveel geld daarbij vermorst wordt. Bij den vorigen watersnood zijn meer dan honderd geschriften (zoogenaamd) ten voordeele van de ongelukkigen verschenen, en hoe klein was het getal der uitgaven, die zelfs maar een gering voordeel opleverden. O, dat men toch algemeen mogt inzien, hoe door die ongelukkige speculatien *en* aan de letterkunde *en* aan de liefdadigheid wordt te kort gedaan. Die het goed meent, hij geve spoedig, maar hij bedriege zich niet door zijne gift in te ruilen voor een dier vele producten, welke in den regel het licht niet behoorden te zien.

Indien gij niet geheel met mij in gevoelen verschilt, zult gij mij verpligten door den navolgenden brief in uw veel gelezen blad op te nemen. Toevallig kreeg ik daarvan kennis, toen ik met enkele vrienden dat onderwerp besprak. Ik zou mij gelukkig achten zoo hij anderen, vooral schrijvers en uitgevers, tot nadenken bragt, en zoo een dam hielp leggen, tegen deze nieuwe soort van overstrooming. X.

BRIEF VAN EEN BOEKHANDELAAR, UITGEVER.

AMSTERDAM, 14 Januarij 1861.

MEJUFVROUW!

Moeijelijk hadt gij u met uw voorstel tot de uitgave van uw vers tot iemand kunnen wenden, die meer afkeerig is van allerlei uitgaven ten voordeele van ongelukkigen, hetzij door watersnood of eenige andere ramp, dan tot mij.

Als boekhandelaar-uitgever heb ik meer dan eens gestreden tegen deze soort van liefdadigheids-Industrie. Behalve toch dat er bij deze speculatie maar al te veel van St. Anna onder loopt, acht ik de uitgave van zoovele geschriften, welke met een zoogenaamd liefdadig doel verschijnen, en die meestal met volle regt den naam van prullen mogen dragen, zoowel eene schande voor onze letterkunde als eene onwaardige speculatie op den liefdadigheidszin onzer natie, die zich waarlijk niet op het schoonst openbaart, door het koopen van of het inschrijven op die boeken en pamfletten.

Bedriegen wij toch ons zelven niet! Voor de auteurs is de afstand hunner producten, zoo als die doorgaans zijn, geen of althans zeer zeldzaam eene opoffering van eenige beteekenis. De papierkoopers, drukkers en uitgevers geven bij dergelijke onderneming in den regel niets présent, maar brengen allen, misschien op eene zeer zeldzame uitzondering na, hunne behoorlijke winst in rekening. De boekhandelaar-debitant verkoopt de liefdadigheidsartikelen in den regel ook niet zonder er zijn voordeel van te trekken, en de koopers? Ieder weet waar hij uit vrije beweging zijne offers op het altaar der liefde kan nederleggen en zoo ook hij alleen geeft, om er iets voor in de plaats te krijgen of met zijn naam op eene inteekenlijst te pronken, dan geloof ik, dat hij geheel verblind moet zijn, om nog te gelooven, dat hij eene daad van Christelijke liefde heeft verrigt. Waarlijk, als wij de zaak goed beschouwen, en van welke zijde ook: al die ondernemingen reduceren zich tot eene ellendige speculatie, waarvan bovendien het nut voor de ongelukkigen in de meeste gevallen twijfelachtig is, omdat de luttele opbrengst daarvan doorgaans verantwoord wordt als de nood reeds geleden en door betere liefdadigheid gelenigd is. Ziedaar mijne algemeene beschouwing over het uitgeven van geschriften met het roerend opschrift: „Voor den Watersnood!" en het zal u daaruit blijken, dat ik mij liefst niet wil belasten met de uitgave van uw vers.

Gaarne geef ik u de verzekering, dat indien ik in dit geval speculant wilde zijn, zooals helaas zoovelen mijner confraters, ik niet aarzelen zou uw vers uit te geven, en het zou zich ongetwijfeld onderscheiden boven vele geschriften, die ook bij en na den tegenwoordigen nood in menigte zullen verschijnen. Verlangt gij van mij eene opgave der vermoedelijke kosten, aan de uitgave verbonden, ik ben bereid u die te geven, en daarbij zelfs eene aanwijzing te voegen van die uitgevers, die hunne specialiteit van dat genre maken, en die, als gij hen althans voor de kosten waarborgt, u niet zullen weigeren.

Vertrouwende, dat u deze openhartige bekendmaking mijner gevoelens mij ten goede zult houden, enz.

. . . . . .

Nieuwe Rotterdamsche courant, 15 februari 1861:

Naar wij vernemen, heeft het Z. K. H. den prins van Oranje behaagd in te teekenen voor een getal exemplaren van het werkje *Op den Zolder*, eene schets door J. J. Cremer, uitgegeven geheel ten voordeele van de noodlijdenden, ten gevolge der overstroomingen, door den uitgever N. Nijgh.

Algemeen handelsblad, 18 februari 1861:

INGEZONDEN STUKKEN.

Onder den titel van:

WATERSNOOD-LITTERATUUR

trok een boekverkooper-uitgever in het *Handelsblad* van Maandag 11 Febr. (Zondags-Editie) bitter te velde tegen de auteurs en uitgevers, die door de middelen, welke onder hun bereik liggen, de ongelukkige watersnood-lijders willen te hulpe komen. Wij gelooven niet dat die hoog-wijze boekverkooper-uitgever zijn waarlijk onedel doel zal bereikt hebben om den lezers van het *Handelsblad* voor zijne lezers te winnen, dat zal die ondernemingen zich reduceren (?) tot eene ellendige speculatie."

En was dat ook een ellendige speculatie, toen die koopman uit 's Bosch zijn magazijn ten beste dier arme lijders openstelde; toen toonmelkunstenaren de opbrengst van ruim gevulde zalen ten behoeve hunner arme natuurgenooten ten beste gaven, toen — door het gansche land de edele toonkunst weer dienstbaar gemaakt aan het schoone doel om den naaste te helpen. Was dat eene ellendige speculatie, berekening op eigen voordeel? Zoudt ge dat ook soms berekening noemen, Mijnheer de boekverkooper-uitgever, wanneer de Koning der Nederlanden geen moeiten en gevaren ontziet om hulp en troost te brengen aan zijne beproefde onderdanen? Ja, gij misschien wel, gij die driest uw confraters van diefstal beschuldigt, van *diefstal*, want iedere penning den arme onthouden is diefstal; gij, die het hart van den schrijver verdenkt, van den schrijver, die het hem geschonken talent zoo gaarne tot heil van den armen broeder besteedde?

O, mogt er een zijn, die, op welke wijze dan ook, zijne gaven schenk uit eerzucht of bejag op eigen voordeel, hij weet dat God de harten kent; maar gij, mijnheer de boekverkooper-uitgever, gij kent ze nog niet. Voorts betwijfelt gij de goede vruchten der watersnood-litteratuur, wij voor ons gelooven nog, dat menig soldaat den borrel zal verzaakt hebben, om den Nood van zijn wapenbroeder te lenigen, dat, om slechts weinigen te noemen, van Koerevehl's troostwoord ook ter wille van dien geliefden schrijver, door velen gekocht zal worden; dat de gedichten van Laurillard, van den Bergh en anderen, hun goede vruchten afwerpen; dat het *Op den Zolder* van Cremer, behalve eene ruime opbrengst, nog menig hart een dieperen indruk der geleden angsten en smarten zal geven en dat in één woord de poging der pers zoo al niet een edeler dan zeker een even edele poging zal zijn, als die der kunsten of wel van het *lot*.

Mijnheer de boekv.-uitg., wij kennen u niet en willen u liefst niet kennen, maar mogt ge nog jong zijn, o, neem dan den welmeenenden raad, dat ge toch nimmer ligtvaardig oordeelt, misschien geeft ge *veel* van het uwe, maar wie zal u thans vrijwaren voor de smet, dat ge een koud en gevoelloos hart bezit. Een loder zie toe voor zich zelven!

De opregte Haarlemsche courant, 1 maart 1861:

OP EEN ZOLDER.

Eene Schets door J. J. CREMER.

PRIJS 50 *Ct.*

Tot 15 Maart aanst., zal van dit Werkje, Exempl. worden afgeleverd ten behoeve van de *Slagtoffers van den Watersnood* en alsdan de rekening van die uitgave worden afgesloten.

H. NIJGH.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 14 maart 1861:

LET WEL.

Daar ik de rekening van het werkje:
OP DEN ZOLDER, eene schets door J. J. Cremer, wensch af te sluiten, ten einde de gelden ten behoeve van de slagtoffers van den watersnood te kunnen storten, zoo neem ik de vrijheid H. H. Confraters allerbeleefdst te verzoeken, het bedrag van de verkochte Exempl. per postwissel aan mij te willen overmaken, vermits zulks tijd en kosten bespaard. Het spreekt van zelve, dat de kosten van den postwissel door hen moet worden afgehouden; de onverkochte Ex. verwacht ik per eerste couvert terug.

In het nummer van het *Humoristisch Album*, dat einde dezer maand wordt verzonden, hoop ik de verantwoording dier uitgave te verspreiden, met opgave door wie en hoeveel Ex. zijn verkocht.

Vriendelijk aandringende op eene spoedige uitvoering van mijn verzoek, heb ik de eer mij te teekenen.

Rotterdam, Uwe zeer Dienstwillige,
13 Maart 1861. H. Nijgh. [375]

Java-bode, 23 maart 1861:

Door den Boekhandelaar H. Nijgh te *Rotterdam*, is ons gezonden een Ex. van het werkje

OP DEN ZOLDER,

eene schets door J. J. Cremer, uitgegeven ten voordeele van de noodlijdenden ten gevolge der overstroomingen binnen Nederland in 1861.

Even zoo is ons tot hetzelfde doel gezonden van onzen zich thans in Nederland bevindenden Oudgast W. L. Ritter, Uitboezeming ter gelegenheid van zijn terugkomst in het Vaderland, na een 45 jarig verblijf in Nederlandsch Indië.

Mogen de zoo gewillig en spoedig gebragte offers voor de op Midden Java ondervonden ramp reeds veleu zijn geweest, toch wagen wij het door aanbieding van bovenstaande werkjes ook nog een beroep te doen op de bekende mildheid onzer landgenooten in deze gewesten.

Waar Z. M. Onzen geëerbiedigden Koning op zoo veelzijdige wijze de noodlijdenden te hulpe komt moet ieder zich geroepen voelen ook het zijne bij te dragen en hem daarin te volgen.

Zij het ons vergund, landgenooten nog enkele tranen te droogen en eenigen balsem te gieten in de geslagene wonden van den armen daglooner in de *Bommelerwaard* en het land van *Maas* en *Waal!*

Voor eene Bijdrage, hoe gering ook en eenvoudig, staan we boven genoemde werkjes af en stellen die tot het bewuste doel op aanvrage verkrijgbaar bij alle Boekhandelaren op Java en Buiten Bezittingen bij Tokohouders in de binnenlanden, zoomede aan Directiën van Societeiten, Kommissarissen van Kantienen of wien ze anders zouden willen aanvragen.

(923) LANGE & Co.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 4 april 1861:

Boekbeoordeelingen.

Almanak (Nederl. Residentie en 's Gravenhaagsche Stads-) voor 1861. Letterbode 13.
BEIJER, (J. C.) Leerb. der aardrijksk. Leeskab. 4.
BERGH, (S. J. VAN DEN) Eene bede aan mijne landgenooten. Gids 4.
——— (P. T. HELVETIUS VAN DEN) Huis- en reisbibliotheek. Boekz. 3. N. Rec. 4.
BOSCH KEMPER, (Jhr. Mr. J. DE) Geschiedk. onderzoek naar de armoede in ons vaderland. Leeskab. 4.
BRINK, (J. TEN) Gerbrand Adriaensen Brederoô. Leeskab. 4.
BULL, (A. J. DE) Binnenhuisjens. Leeskab. 4.
BUYS BALLOT, (Dr.) Eenige regelen voor aanstaande weersveranderingen. Gids 4.
CAIRD, (JOHN) Godsdienst in het dagel. leven. Boekz. 3.
CHANTEPIE DE LA SAUSSAIJE, (D.) La Crise religieuse en Hollande. N. Rec. 4.
COHEN, (Dr. L. ALI) Algemeene gezondheid. Leeskab. 4.
COQUEREL, (A.) Prakt. besch. over het preeken. Boekz. 3. Godgel. Bijdr. 3.
CREMER, (J. J.) Op den zolder. Gids 4.
COSTA, (Mr. IS DA) Beschouwing van het 2e b. van Lucas. N

Nieuwe Rotterdamsche courant, 19 april 1861:

WATERSNOOD.

Na de vorige opgaven is door den ondergeteekende ten behoeve van de noodlijdenden door den Watersnood, ontvangen:

Derde gedeelte van de opbrengst van eene *Schets door J. J. Cremer*, getiteld: **Op den Zolder**, uitgegeven door den ondergeteekende . . . . . *f* 600
Vorige opgave . . . . . „ 18,041.76

f 18,641.76

De Directeur-Uitgever der Nieuwe Rotterdamsche Courant,
H. NIJGH.

Nieuwe Rotterdamsche courant, 9 juni 1861:

Naar wij vernemen heeft de Schets van den heer *J. J. Cremer*, getiteld Op den Zolder, door den heer H. Nijgh alhier ten behoeve der slagtoffers van den watersnood uitgegeven, opgebragt netto *f* 2155,90.

Algemeen handelsblad, 10 juni 1861:

Naar wij vernemen heeft de schets van den Heer J. J. Cremer, getiteld Op den Zolder, door den Heer H. Nijgh te Rotterdam ten behoeve der slagtoffers van den watersnood uitgegeven, opgebragt netto *f* 2155.90.
(*N. R. C.*)

Arnhemsche Courant, 11 juni 1861:

Naar wij vernemen heeft de Schets van den heer J. J. Cremer, getiteld „Op den Zolder", door den heer H. Nijgh te Rotterdam ten behoeve der slagtoffers van den watersnood uitgegeven, opgebragt netto *f* 2155,90.

Nieuwe Rotterdamsche courant, 11 juni, 1861:

WATERSNOOD.

Na de vorige opgaven is door den ondergeteekende, ten behoeve van de noodlijdenden door den Watersnood hier te lande, ontvangen:

Vierde gedeelte en *saldo* van de opbrengst eener schets door *J. J. Cremer*, getiteld: **Op den Zolder**, uitgegeven door den ondergeteekende . . . . *f* 355.90
Vorige opgave . . . . . „ 19,699.91½
f 20,055.81½

De Ondergeteekende bedankt nogmaals de edele gevers, die hem in staat stelden opgemelde som in te zamelen, en acht de taak, welke hij op zich nam, thans volbragt. Eene verantwoording der gelden is door hem aan het gemeentebestuur alhier ingeleverd.

De Directeur-Uitgever der Nieuwe Rotterdamsche Courant,
H. NIJGH.

Leydse courant, 12 juni 1861:

— De schets van den heer J. J. Cremer, getiteld: *op den zolder*, door den heer H. Nijgh te Rotterdam ten behoeve der noodlijdenden door den watersnood uitgegeven, heeft zuiver opgebragt de aanzienlijke som van *f* 2155.90.

Harlinger courant, 12 juni 1861:

— Naar wij vernemen heeft de Schets van den heer J. J. Cremer, getiteld „Op den zolder", door den heer H. Nijgh te Rotterdam ten behoeve der slagtoffers van den watersnood uitgegeven, opgebragt netto *f* 2155,90

Nieuwsblad voor den boekhandel, 13 juni 1861:

Ingezonden Stukken. — Berigten enz.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* berigt dat de netto opbrengst van CREMER'S »*Op den Zolder*,« uitgegeven ten behoeve der slagtoffers van den watersnood, bedraagt de aanzienlijke som van ƒ2155,90.

Wijs mij de weg waar ik gezaaid heb, 1861:

Ja, als men 't doen kon als CREMER! Ik heb de schets: «Op den Zolder,» vóór mij liggen, maar gelezen heb ik die niet, en ik zal die niet lezen, Ik ben tot het besluit gekomen nooit iets van CREMER te lezen, nadat ik kennis had gemaakt met zijn «Paauwveêrtje,» dat mij verdrietig maakte omdat het fictie is. Want ik vraag mij af, welke kleine plaats er in de harten der lezers overblijft voor waarheid, als er zooveel sympathie kan worden opgewekt door een verzinsel. O die prostituërende en geprostitueerde kunst van den romanschrijver! Als de heer CREMER eenmaal, God beware hem wensch ik, eene diep treffende wond werd geslagen, zou niemand gelooven aan de opregtheid zijner smart. De jammerkreet van den mensch zou onopge-

H. Schimmel - De watersnood en de poëzy: (Een doodengerigt.) In: De Gids, jrg. 25, 1861, p. 556-579:
http://www.dbnl.org/tekst/_gid001186101_01/_gid001186101_01_0019.php

woon dat men zich voor het spreekgestoelte, door hem beklommen, verdringe, dat men de klanken ademloos opvange, die er vloeijen van zijne lippen, dat men hem uitbundig danke voor de onverdeelde aandacht, die hij ettelijke oogenblikken gevorderd heeft en men hem zoo gaarne schonk. 'Op den zolder' zoo spreekt ons de welluidende stem des Heeren J.J. Cremer toe, en als hij ons niets van den titel wil onthouden, dan voegt hij er bij: 'een schets, geheel ten voordeele der overstroomingen *binnen* Nederland *in* 1861.' Eene ademlooze stilte! Op den zolder! en een watersnood in het verschiet! en de redenaar, getuige zoo menige voordragt, weet zoo aanschouwelijk te schetsen! 'Arie Daalhof' zoo vangt hij al keuvelend aan, 'heeft een aardig gedoei; ja dat heeft ie. Wel, mensch! wat wil je meer. Omtrent vijftien minuten gaans van den dijk af, dan zie je 't al liggen; een mooi boeren-erfje, niet waar. Zes jaar geleden werd alles nieuw opgetrokken, luchtig en netjes. Twee flinke kamers beneden, links, de keukenkamer, spek en worst in den schoorsteen; regts, boven den melkkelder de *mooije* kamer, ja wel de pronkkamer met 't servies op de "siffenjeere" en alles "na venant." Achter vindt ge een flinke deel; langs die stevige ladder klimt ge naar den zolder waaronder de kamers zijn, en boven de stallen ziet gij 't hooi, waarvan het acht stuks rundvee zoo aanstonds zijn deel weêr gaat krijgen. Buiten - een koren- en hooiberg: Jong, zoo'n gedoei!

Mooi gedoei! Maar - zomers moj' 't zien. Nou is er geen aardigheid aan, 's zomers, man! Twee jutten vlak voor de deur, peeren als vuisten! een aardig bloem- en moeshofje, links het bouwland: twee bunders, twee; maar meer nog in pacht. Hé wat zeg je?'

De spreker is vertrouwd met hetgeen hij schildert; hij heeft het lief; het behoort dan ook tot de wereld waaraan hij al zijne schetsen bijna ontleent, en in deze korte schildering geeft hij dat te kennen, en bovendien vele zijner eigenaardigheden. Wij stippen in het voorbijgaan aan, dat de opinie van zijn auditorium, reeds gunstig toen hij het spreekgestoelte beklom, zich op zeer vleiende wijze voor den redenaar heeft doen kennen bij de woorden 'gedoei', 'de siffenjeere', 'na venant' en dergelijke, welke dan ook in het Geldersch dialekt van den redenaar een onmiskenbaren tint van naïveteit over de geheele voorstelling verspreiden. Wij behoeven hem niet te volgen in zijne genealogie der familie Daalhof, waarvan het hoofd, een jaar geleden

‘krek als Teunis Kip en Klaas Veerman’ nog boerenknecht was geweest. Wij gelooven dat de familie-omstandigheden weinig tot de schets afdoen en mogen het van 's redenaars oordeel verwachten, dat hij, als hij voor de tweede maal ‘op den zolder’ voorleest, dit zelf zal inzien en dat gedeelte overslaan.

Wij werpen ons liever te midden der handeling, en deze is levendig en aanschouwelijk. Wij laten, echter zonder goedkeurend gemompel, de veelvuldig aangebragte stopwoordjes en spreekwijzen, die als huismiddeltjes ter bevordering der naïveteit goede diensten doen, voorbijgaan, en zijn thans getuigen van het doorbreken van den dijk, in de nabijheid der straks geschetste boerderij.

Om het tooneel nog meer levendigheid of verwarring bij te zetten, voert de redenaar een oude moeder op, die doof is, bij de ontzettende mare en bij de inspanning van het hoofd des huizes om al de zijnen te redden, alles verkeerd verstaat en den hoorder daardoor in nog hoogere spanning brengt, daar hij elk oogenblik vreest ‘de arme ouwe’ te zien verdrinken.

Het zijn onschuldige kunstjes, die wij opmerken zonder ze te laken, hoewel de kunstenaar moest toonen ze niet te behoeven.

‘Neen, ouwe ziel,’ valt de spreker in, ‘wat je ook pruttelt, daar voor den haard kunt ge niet blijven.’ Toen Arie haar aan het oor schreeuwde dat het watersnood was, toen stemde ze: ‘ja dat het (de koffij) zoo zoude kooken,’ en toen hij eindelijk meende dat haar toestand haar klaar was geworden en hij naar den zolder wees, waarheen men moest vlugten, toen, toen knikte ze rustig en sprak: ‘ja zeker, God zal het keeren.’ De arme, zij had nog geen dijkbreuk beleefd!’

Hoe wij het den spreker noode kunnen vergeven dat hij zoo lang beidt bij hetgeen slechts een *hors d'oeuvre* is. Hoe wij de schildering mat en tevens te hoog gekleurd achten! Eindelijk naderen wij het gewigtig oogenblik. ‘Daar is geen tijd te verliezen!’ roept de spreker. De moeder draagt het eerst haar zuigeling naar den zolder en legt het neder op een hoop gedroogd erwtgroen; de vader - de boer - zorgt voor het vee. De karaktertrek is, gelooven we, naar het leven. Maar we gunnen ons nu geen tijd om daarover na te denken, want de watervloed wordt ons geschetst. ‘Hoor, wat buldert het ginder... 't is de stortvloed die er de kolk graaft, de kolk die eeuwen zal heugen. Hoort ge dat kraken van verre... 't zijn de ijsschotsen die, stortend naar beneden, elkander breken -

woedend als ongetemde en aangeschoten roofdieren voortbrullen, om, dol in hun vaart, de muren der hoeven met hunne *ijzeren* klaauwen te vernielen, de daken al krakend te verslinden en - voortgezweept door den bruischenden vloed, straks - zelf gestuit - hun volgers den killen rug nog te bieden tot voortzetting van hun verdelgenden togt.' Wij gelooven dit niet naar het leven geteekend; wij achten de voorstelling uitgesponnen en toch verward, het beeld valsch en daarbij niet in staat om ons het feit te veraanschouwelijken. Wat daarop echter volgt is beter gezien en is met kracht geschetst: het is de vlugt van het huisgezin naar den zolder. De oude moeder, Arie en Hanneke en beider kinderen zijn boven. Wat hebben zij 't koud, wat leed verduren zij, wat angst lijden zij. De spreker spint het uit tot in alle bijzonderheden. Er zal vuur worden aangemaakt, maar de lucifers zijn beneden waar het water wast. De vader waagt zich den trap af. Ze staan op den schoorsteenrand, maar het water heeft ze doorweekt. 'Daar glimt een vonk op het water. Wat - wát is het?'

'Zich weder vermannend, zoo waadt hij naar voren. Den arm strekt hij uit. Ha, God zij geprezen! Moeders stoof drijft op het water. De kool, slechts ten halve vergaan, geeft uitkomst en vreugde. Voorzigtig de test nu gevat, snelt Arie - zoo ras hij vermag - terug naar den zolder en - brand *zal* er wezen.'

De redding van die stoof is bijna even wonderdadig als de bekende en eeuwig gedenkwaardige wieg op den St. Elisabethsvloed; van naderbij gezien nog miraculeuser, want de wateren, straks geschetst als ongetemde en aangeschotene roofdieren, hadden hier nog een teerder voorwerp - een stoof in plaats van een wieg - te ontzien.

Maar het is nog niet genoeg dat de koude snerpt, dat een der kinderen begint te ijlen, terwijl een ander bitter schreit, dat de oude moeder 'door de koude bevangen achterover in haar stoel zakt' en dreigt te sterven, allen loopen bovendien gevaar om in den walm van een half verbrande wollen kous te stikken. Nog is dat alles niet genoeg, want er ontstaat brand. Nu is echter al wat menschelijke ellende heet bijeenverzameld. Goddank! dat een der verwoestende elementen is bedwongen; het water heeft het vuur gebluscht! Of de spreker zelf gevoelt dat hij zijne schildering niet verder mag voortzetten, of dat hij geene nieuwe jammeren bedenken kan en alzoo voor eentoonigheid vreest, hij laat de gordijn vallen voor zijn tafereel, en vat nog een oogenblik zelf het woord. Het is niet het beste wat hij zeide.

Gemoedelijk is hij, maar ook troostend en verklarend wat niet te verklaren is...? Misschien moet ge een Hanneke zijn, maar, al zijt ge 't ook, toch zeker niet op den zolder in dergelijke omstandigheden schuilen, om uit die woorden eenige bemoediging te putten.

Een reddingboot nog ten slotte! Het auditorium, dat meê geleden heeft, vordert het dringend. 'Daar komt redding! Man! vrouw! kinders! oude vrouw! daar komen ze! Beproefden! looft, looft dan den Heer, want zie, de nood van uw huis en het wee uwer oorden - zij het almeê tot heil *uwer* zielen - het was ook: de wekstemme Gods tot liefde voor heel het Neêrlandsche volk!'

Of de watersnood, zoo als de spreker het hier voorstelt, juist tot heil hunner zielen zal gedijen, laten wij in het midden; het tweede denkbeeld juichen wij echter van ganscher harte toe, even als het auditorium het voorzeker de gansche lezing zal doen. En waarlijk niet geheel ten onregte. De Heer Cremer wilde tot liefdadigheid aansporen, en heeft er werkelijk zijne gave aan dienstbaar gemaakt; hij wilde aansporen tot liefdadigheid door den geleden nood te schetsen, dien voor te stellen, zóó aanschouwelijk, dat misschien een ooggetuige niet zóó veel zou hebben kunnen zien en aanschouwen. De Heer Cremer heeft verschillende feiten zamengevat en niettemin de grens der mogelijkheid nergens overschreden; hij heeft zich voorgesteld tot landgenooten te zullen spreken, die zelve, op het drooge en voor den knappenden haard gezeten, niet nat en niet koud waren, en daarom een wel wat sterken prikkel konden verdragen. De Heer Cremer heeft naar onze meening zijn doel bereikt, en daartoe een nuttig middel gebezigd; zijn stemme was een wekstemme en kon dat ook zijn op de wijze zoo als zij zich liet hooren.

Het is merkwaardig, dat de auteur altijd dezelfde is, en tevens dat het zoo gemakkelijk schijnt hem na te bootsen, getuige het talrijke kroost dat zich reeds om hem heen verzamelt en hem vrij wel in schrijftrant nabij komt. Dat hij altijd dezelfde is, pleit nog niet voor een sterk sprekende persoonlijkheid, want hoe zou de nabootsing, waarop we wezen, dan zoo menigmaal gelukkig zijn? Neen, wie zijne werken gelezen, ook wie ze gehoord heeft - en dat is ten zijnen aanzien gansch niet hetzelfde - zal niet verrast worden door oorspronkelijkheid van gedachte en opmerking, door frischheid van teekening, gestempeld door eene individualiteit. Zelfs waar de verteller het waagt een oogenblik buiten den kring zijner personen te

treden, zich op een afzonderlijk standpunt te plaatsen, de groepen te overzien en dan mede te deelen hoe hij zelf ze beschouwt, en waarom hij ze heeft opgeroepen, dan blijft er van den dichter, die u straks heeft weten te boeijen, weinig meer over dan een menschenkind, even als zoo velen rondom ons. Waar schuilt dan zijne kracht?

Het bestaan van deze te loochenen is toch even ongerijmd als dat der zon, want duizenden onzer landgenooten weet hij - vooral zoo hij als zijn eigen tolk optreedt - te beheerschen, mede te slepen, in verrukking te brengen zelfs. Wat den invloed aangaat dien hij oefent, kan hij misschien bij Conscience vergeleken worden, hoewel hij voor als nog in teederheid en weekheid van gevoel, zelfs in bevalligheid van teekening dezen niet evenaart. Maar waar schuilt dan zijne kracht? In de volkomen kennis van, in zijne onverdeelde liefde tot de wereld waarin hij blijkbaar jaren verkeerde, en in de vormen die hij aan die wereld ontleende. Het zijn niet zoo zeer zijne personen, zijne menschen, die u bij ontleding boeijen, als wel het kleed dat zij dragen; niet zoo zeer de toestanden, waarin zij geplaatst zijn, als wel het landschap en de kring waarin zij leven. En dit verklaart waarom zijne verhalen zulk een hooger leven ontvangen, wanneer zij door hem, die die wereld en die menschen in al hunne eigenaardigheden zoo ten volle kent, worden vertolkt; dit verklaart het aanvankelijk geluk van zoo menig nabootser, die in diezelfde wereld geleefd, voor het minst met haar bekend is. Ligt valt het de waarheid van ons beweren te toetsen. Ontdoe zijne Betuwers van het dialekt, plaats hen over in de sfeer waarin wij ademen, in den kring waarin wij verkeeren, en bereken, na den blik op hetgeen ge zoo noode hebt prijs gegeven, wat ge mogt behouden. Het is waar: gij behoudt het gemoedsleven des auteurs, dat menige teedere aandoening bij u opwekt, en, waar het zich soms in de gunstigste oogenblikken als humor openbaart, een glimlach van tevredenheid te voorschijn roept; maar toch zult ge v e e l hebben prijs gegeven. En dat erkennen we gaarne; want pogen we ons ook rekenschap te geven van den aard van 's Heeren Cremers gave, gering schatten doen wij die waarlijk niet, en evenzeer als we hem met voordacht aan de spitse plaatsten van de watersnoodliteratuur, wijzen wij hem in onze schatting eene goede plaats ook onder onze niet-watersnood-lievende poëten aan.

Maar een ander redenaar treedt voor ons op om den wille van den watersnood; hij zal echter van dezen slechts met een enkel woord

Leidsche studenten almanak, 1862:

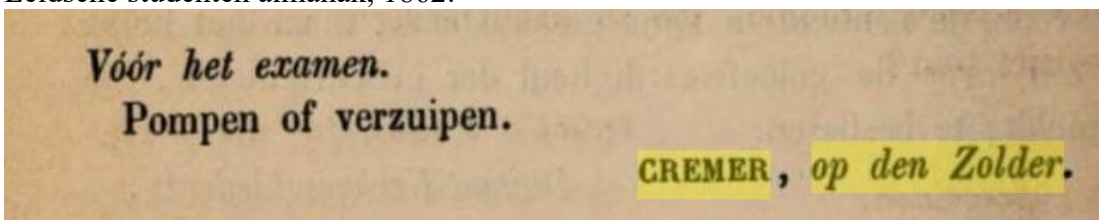
Vóór het examen.
Pompen of verzuipen.
CREMER, *op den Zolder*.

Opregte Haarlemsche courant, 21 december 1870:

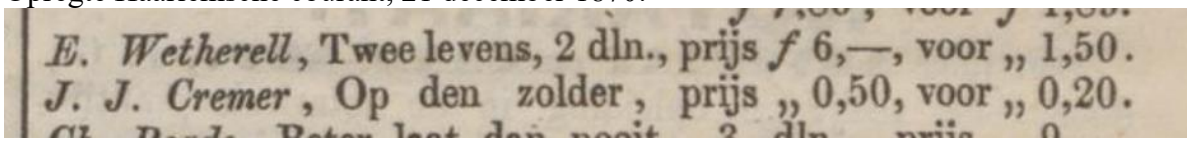
E. Wetherell, Twee levens, 2 dln., prijs *f* 6,—, voor „ 1,50.
J. J. Cremer, Op den zolder, prijs „ 0,50, voor „ 0,20.

Opregte Haarlemsche courant, 26 januari 1871:

Zie opwaarts om en in u!

Gedachten en Opmerkingen, van JEAN PAUL, 2e druk. Prijs *f* 1,25 voor ***f* 0,40.**

Op den Zolder, door J. J. CREMER. Prijs *f* 0,50 voor ***f* 0,20.**

Algemeen handelsblad 10 februari 1871:

ZIE OPWAARTS OM EN IN U!

GEDACHTEN EN OPMERKINGEN, van JEAN PAUL, 2de Druk. Prijs *f* 1.25 voor *f* 0 40.

OP DEN ZOLDER, door J. J. CREMER. Prijs *f* 0.50 voor *f* 0.20.

Het paleis van justitie, 29 mei 1876:

Ieder weet hoe geestig De Génestet den draak stak met de watersnood-poëten. »Op", zegt hij:

„Op, watersnood-poëten!
(Ze heeft zijn vers al klaar,
En water....soep zal 't heeten!)
Op, edele, vrome schaar!
Flaks aan het verzen lijmen,
Vol geestdrift en gevoel,
Want nu zijn alle rijmen
Geheiligd door het doel!"

Dat doel ontschuldigt inderdaad veel. Pas liggen de dagen achter ons, die 't ons levendig voor den geest riepen. Doch als Cremer een »Op den zolder", Multatuli een »Wijs mij de plaats, waar ik gezaaid heb", of Ten Kate »Een handvol dichtbloemen" offeren, dan behoeft het voorwendsel van den »nijpenden nood" waarlijk niet te worden ingeroepen als lokaas voor koopers en lezers. De ramp, die »onze welige landouwen" teisterde, moge de bron zijn, waaruit het offer vloeide, dat offer zelf heeft, afgescheiden van zijn oorzaak, waarde en beteekenis, en, al zouden de geschriften, waarop wij wezen, in gewone omstandigheden minder vlug van de hand zijn gezet en minder spoedig een plaats hebben gevonden in duizenden huisgezinnen, aantrekkelijk zouden ze steeds zijn ge-

Brinkman, 1878:

Cremer (J. J.), Nieuwe Over-Betuwsche vertellingen. Leid., A. W. Sijthoff. 1866. gr. 8o. *f* 2,90.
—— Novellen. Leiden, A. W. Sijthoff. 1871. gr. 8o. 2,90.
—— Novellen en vertellingen. (Kees Springer in en buiten de kerk. — Zes schetsen in ééne lijst. — Een winteravond.) Leiden, A. W. Sijthoff. 1873. post-8o. 0,50.
—— Novellen en vertellingen. II. (Arme Samuel. — Op den zolder. — Wat vader Harmen vertelt. — Naar omhoog. — Het jawoord.) Leid., A. W. Sijthoff. 1873. post-8o. 0,50.
—— Novellen en vertellingen. III. (Portretten. Tonen in den nieuwjaarsmorgen. Wat ik hoorde en zag in den spoorwagen en binnen de wachtkamer. - Driemaal gezien.) Leiden, A. W. Sijthoff. 1873. post-8o. 0,50.

Multatuli - Verspreide stukken, 1879.

Ja, wanneer men 't doen kon als CREMER! Ik heb de schets: »*Op den zolder*" vóór me liggen. Maar gelezen heb ik die niet, en ik zal die niet lezen. Ik ben tot het besluit gekomen nooit iets van CREMER te lezen, nadat ik kennis had gemaakt met z'n »*Pauwveertje*" dat me verdrietig maakte omdat het fiktie is. Want ik vraag my af welke kleine plaats er overblyft voor waarheid in de harten der lezers, als er zooveel sympathie kan worden opgewekt door 'n verzinsel? O, die prostitueerende en geprostitueerde kunst van den romanschryver! Als den heer CREMER eenmaal — god beware hem, wensch ik! — 'n dieptreffende wond werd geslagen, zou niemand gelooven aan de oprechtheid zyner smart. De jammerkreet van den mensch zou onopgemerkt wegsterven, omdat ieder zich den toon zou herinneren, dien de artist wist aanteslaan, en ikzelf acht me by 't aanschouwen van 'n werkelyk gebeurde ramp, niet in-staat tot dieper meegevoel dan de aandoening die me bezielde by den dood van 't boerejongetje

De courant van Maasluis, het Westland en Rozenburg, 10 december 1879:

ROZENBURG, 8 Dec. Woensdag avond j.l. hield onze „Vereeniging tot verspreiding van nuttige kennis", haar tweede vergadering.

De heer Overeem, uit Brielle, die als spreker zou optreden, was verhinderd, en nu betrad de heer P. Keijzerwaard het gestoelte. ZEd. las ons voor: „Op den zolder", van J. J. Cremer.

Deze schoone novelle, goed voorgelezen, verschafte velen genoegen.

De volksvriend, 28 oktober 1880:

DE VOLKSVRIEND.

JAARGANG. 7 ORANGE CITY, IOWA, DONDERDAG, OCTOBER 28, 1880. NOMMER 2.

DE VOLKSVRIEND is issued every Thursday morning by HENRY HOSPERS, Editor and Proprietor.

TERMS OF SUBSCRIPTION: $2 PER YEAR IN ADVANCE

RATES OF ADVERTISING. [illegible]

All advertisers are allowed the privilege ... All advertising bills collectable quarterly. All transient advertisements must invariably be paid for in advance.

De Gulden moeten betaald worden bij de Agenten die kwitantiën leveren zullen, of per money order of geregistreerden brief aan Henry Hospers.

Correspondentie worde geadresseerd aan HENRY HOSPERS, Orange City, Sioux Co., Iowa.

Gids voor Reizigers.

ST. PAUL EN SIOUX CITY R. R. CO.
VAN EAST ORANGE.
Mail voor St. Paul 11.30 p. m.
" " Sioux City 2.15 a. m.
Vracht naar Sioux City 5.50 p. m.
" " St. Paul 9.30 a. m.

CHICAGO, MILWAUKEE & ST. PAUL R. R. CO.
VAN PATTERSONVILLE.
Treinen West.
Vracht .... 1.55 a. m.
" .... 2.20 p. m.
Mail .... 9.00 p. m.
Treinen Oost.
Mail .... 3.15 a. m.
Stock [illegible] .... 3.55 p. m.
Vracht .... [illegible]

DILIGENCE DIENSTEN:
Naar Calliope elken Dingsdag, Donderdag en Zaterdag, des morgens ten 7 uur van het Postkantoor.
Naar Rock Valley en Farmers elken Donderdag ten 7 uur.
[illegible] Orange elke dag, behalve des Zondags, des morgens ten 8.15 en des a[illegible] uur.

County Beambten.

Supervisors, H. Hospers, Voorzitter, J. Koolbeek, A. E. Prest, M. McNally en R. McLean.
County Klerk, J. Pelmulder.
[illegible], J. Betten, Jr.
Auditor, J. E. Wyatt.
[illegible], F. LeCocq, Sr.
Sheriff, Thos. H. Dunham.
[illegible], T. Pool.
[illegible], S. Kuyper.
[illegible]

Godsdienst-Oefeningen.

ORANGE CITY.
Ger. Gemeente, Rev. A. BUURSMA, Pred. [illegible] prediking des morgens ten 9, des middags ten half twee. Zondagschool, des n. m. drie uur. Bidstond, [illegible] avonds ten half zeven.
[illegible] Ger. Gemeente, Rev. J. STADT, Pred. Prediking, des morgens ten negen [illegible] des middags ten half twee uur. Zondagschool, des middags ten [illegible]
[illegible]

SIOUX CENTER.
[illegible]
Samenkomst des Zondags des morgens ten half tien, en des middags ten half twee uur. Zondagschool ten drie uur.

HENRY HOSPERS, ANTONIE J. BETTEN, JR.

Orange City Bank.

HOSPERS & BETTEN, Bankiers.

[illegible] Neemt gelden ter bewaring, en betalen interest op gelden, die voor een bepaalden tijd, bij hen gedeponeerd worden. Collecteeren gelden in eenigen staat in de Vereenigde Staten en in Nederland. Koopen noten en hypotheken of leenen daarop geld. Kantooruren [illegible] 9 tot 12 uur, des middags van 1 tot 4 uur.

HENRY HOSPERS, Openbaar Notaris. [illegible]

Ontleend aan de

Overbetuwsche Novellen,

van

J. J. CREMER.

Op den Zolder.

(*Vervolg en slot.*)

Die laatste gedachte stoot Hanneke met huivering van zich af. Ze bidt. — Haar gebed is: "Almachtige Vader!" en — als zij datzelfde herhaalt, dan perst zij heur lijchaam en klemt ze heur hand, als of zij de hand van dien Vader vast hield. — Dat sterkt. — Maar, nu zij gebeden heeft, nu kan zij ook nog iets doen voor de haren. In den namiddag nam zij den broodbak en ook het goed gevulde keteltje met warme koffie mee naar boven om Arie te kunnen verkwikken indien hij terug kwam. Toen had zij nog geen gedachte aan de mogelijkheid dat de vloed zoo sterk en zoo snel zou toenemen, en heeft zij gehoopt dat men gemakkelijk alles wat verder noodig mocht zijn naar den zolder kon brengen. Wat had zij verkeerd gerekend! Het keteltje waar zelfs niet meer aan gedacht was en dat door Albert in een hoekje gestopt werd, viel haar nu in het oog. Ha! zij zal den inhoud warmen op 't vuur; dat zal inwendig verkwikken.

Ternauwernood heeft de goede vrouw de plaats bereikt waar het keteltje staat, of een akelijk gillend schreeuwen treft hare ooren. Hemel, wat is dat?... 't Is de kleine Truitje, die — staande tusschen vaders knieen — gillend stampvoet en krijschend achteruit dringt en, door haar erbarmelijk gegil den zieken jongen opschrikken en kleine Mieke — die tot nu toe lekker en warmpjes heeft geslapen — schreiend doet wakker worden, terwijl ze haar ouders hevig doet ontstellen, haar broertje Albert heel bang maakt en zelfs de oude een oogenblik zich zelve doet vergeten.

"De overgang van kou en warmte zal haar pijn doen," roept de moeder, terwijl zij haastig op Truitje toesnelt.

De vader, die zoo stijf in de leden is geworden en uit de gebogen houding, waarin hij een wijl heeft gezeten, in 't eerst niet overeind kon, roept: dat Truiske maar stil moet wezen, want dat het zoo [illegible] ... maar, de moeder reeds toegeschoten, grijpt het stuipachtig krijschen de kind bij de armpjes, heft haar omhoog, en zie...... zie verschrikkelijk! daar speelt de vlam op de plek waar ze stond; ze heeft haar de voetjes en beentjes gezengd. O, het gegil dier arme kleine is hartverscheurend; en die andere kinderen schreiend met haar; en die klagende hulpelooze grijze; en die ten doode toe verschrikte ouders; en die vlammen daar lekkend tusschen de reet van den zoldervloer — o, o! dat roept om erbarmen!

Snel doch voorzichtig trekt Hanneke haar kermende liefje de brandende schoenen en kousjes uit, en slaat haren rok over de spartelende voetjes. "Stil liefste kindje, stil dan mijn hondje. — Arie blusch toch, we zullen verbranden!"

Verbranden! Verbranden! hij, met al wat hem lief is! "Heer, Heer! wat heb ik gedaan dat Gij zoo komt om wraak?" En dan die weervraag van binnen: "K r ij g t e l k w a t h ij w a a r d i s?"

[illegible]

"Arie blusch dan!" klinkt de stem der vrouw weer boven het schreien en kermen der kinderen uit: "Arie blusch! eer het te laat is."

Blusschen? Zie — daar is immers water genoeg. Ja! water genoeg, het klom zelfs tot de bovenste sport der ladder.

Nogmaals vermant zich de vader. Al is het hem alsof bij iedere beweging de leden worden gebroken, toch drijft hij met een nog overgebleven ladderplank het knappende vuur en de gloeiende steenen ter lage deure uit; en hoor — hoe ze ploffend het water doet sissen en borrelen.

"Goddank!" Ja zie, hij d a n k t toch. Dien nood kon hij keeren; de aardappelenzakken die zijn lichaam een wijl tegen de koude beschutten, rukt hij zich nu van het lijf; slingert ze krachtig door het water; werpt ze op den brandenden vloer, nog eens en weder, en — alles is uitgedooft; alles!

Alles is uitgedooft! — Maar ook, och armen! het licht dat hun akeligen kerker verlichtte, het vuur dat in 't einde de koude toch draaglijk zou maken.

Alles is uitgedoofd! — En dan, de koude gaat vinnig haar plaatse hernemen, de feller opstekende gure wind slaat hevig tegen de ruitjes die knetten van de vorst, en dringt door de reten der hier en ginder slecht aangestreken pannen. En verder......?

Maar noch wie eischt de beschrijving van den donkeren nacht die gaat volgen? Wie heeft er lust om — zij het in de verbeelding — met Hanneke Daalhof dien schrikkelijken nacht te doorwaken, terwijl zij zich telkens moet geweld doen om wakker te blijven, ten einde haar dierbare kinderen — al zij het dan uiterst gebrekkig — te koesteren zoeveel ze nog kan? Neen, neen Uw hart zou breken wanneer gij de smart- en jammerkreten moest aanhooren die gedurig den zolder vervullen, straks vooral wanneer die ouders zich krachtig betoonen, en ten beste van hun lieve Truitje haar dwinzen om de gebrande voeten in de watten te houden, die — in de lade mee naar boven gebracht — haar tot uittrekking der wonden er om zijn gewikkeld.

Vader, ei zeg, waartoe toch die smart aan uw kindje bereid... Vader! waartoe?......

Gaat daar een licht op in zijn ziel. Plaagt Hij dat kind dan uit lust tot plagen? Doet Hij het niet tot haar nut, tot haar welzijn...? O dat is toch een heldere lichtstraal in dien donkeren nacht, en dat woord van den schier verstijfden man tot zijn Hanneke: "God doet het uit liefde!" dat woord het maakt nog dien akeligen zolder tot een tempel des vredes.

En die nacht vol verschrikking is langzaam ten einde gekropen; en het eerste morgenrood dat nog gisteren met zijn zachten gloed het blanke sneeuwdek waaronder de akkers ter ruste gingen mocht kleuren, het daagt nu op uit den breeden, den akeligen vloed. Maar zie, als de zonne nu mede aldra uit den plas is verrezen, dan kleurt toch een vrolijke straal — en evenals gisteren — de ijsbloemen op de ruitjes van Daalhofs zoldervenster.

Wat is dat van verre... die zwarte stip...? Is het een roofvogel die zijn vleugels boven het watervlak spant...? Zie, het nadert. Dat is geen vogelvlugt. Het nadert langzaam, zeer langzaam; maar toch, gij gist reeds. Neen! uw oogen bedriegen zich niet.

Arie Daalhof! ARIE DAALHOF! wanneer gij nog leeft op dien zolder, wanneer uw gevoel niet verstompt is: Op dan! Op! Vlieg naar het venster — stoot — stoot het naar buiten, of beuk de ruitjes aan stuk.

MAN! VROUW! KINDERS! OUDE VROUW! daar komen ze, daar daar komen ze! — Ja, ja zie maar — daar komen ze om u te redden. Hoort dan het klossen der riemen. Hoort die [illegible] halve donden juicht, juicht: "Daar komt redding!" Beproefden! looft den Heer, want zie: de nood van uw huis en het wee uwer oorden — zij het almee tot heil u w e r zielen — het was ook: DE WEESTEMME GODS TOT LIEFDE VOOR HEEL HET NEERLANDSCHE VOLK!

Talmage over het Mormonisme.

Mr. Talmage predikte den 26sten September in New York over het Mormonisme, waarvan hij onlangs tijdens zijn verblijf in Utah eene studie maakte. "Men verhaalt ons" zeide hij "dat het Mormonisme uitsterft. Het is een leugen. Zeven honderd en vijftig arriveerden weinige dagen voor wij er aankwamen, tien duizend zijn gedurende het afgeloopen jaar er bijgekomen, en drie honderd zendelingen zijn thans in het veld om slachtoffers uit andere landen bijeen te verzamelen. Ons eigen schoon Oosten, en Groot Brittannie, Noorwegen en Zweden worden door deze van vrijbrieven voorziene verzamelaars doorloopen, en slechts kort geleden viel een aantal Schotsche Presbijterianen in hunne klauwen. De zendelingen worden gedwongen om uit te gaan, want dit geheele stelsel is wreed en Herodisch. Deze zendelingen gaan naar hen, die om een levens onderhoud worstelen, en bedriegen de eenvoudigen met schoone beloften. "Ga met mij naar Utah, en wij zullen u boerderijen en tuinen in be zit geven." Geen wonder dat eenigen dezer menschen de armoede ontvluchten om in een allergruwelijkste afzetterij te worden gewikkeld, want men behoorde hen slechts het tienden van hun inkomen naar het "tithing house" te zien brengen. Men legt hen belastingen op tot den bloede, en de eenige uitkomst is het graf. Ik beschuldig het Mormonisme dat het eene aaneenschakeling van wreedheden is. Niemand loochent het bestaan der Danieten. De Heckman moordenarijen waren het eigen werk van Brigham Young en bij zelve behoorde ter verzoening daarvoor gevallen te zijn. Ik heb een kelder gezien, alwaar een moeder met hare twee zonen om geen andere reden ter dood waren gebracht dan omdat zij de geheimen van het "Endowment" huis ontdekt hadden. Zij hebben een kiesche uitdrukking, als zij over het dooden van een persoon spreken: "Een toeval kwam hem over" of "hij is ongelukkig geweest" of "hij werd even beneden de ooren afgesneden!" Waarom zijn deze wreedheden opgehouden? Omdat een regement troepen der Vereenigde Staten op de heuvelen die een uitzicht op de stad hebben, belegerd is, en te eeniger tijd de stad kan bombardeeren; niet omdat het Mormonisme minder bloedig en dierlijk is dan vroeger, doch het bezit den moed niet. Vergelijkender wijs gesproken, is het thans rustig. Ik beschuldig het Mormonisme van verraad tegen de Regeering der Vereenigde Staten. In het "Endowment" huis wordt een eed afgelegd, die boven alle andere eeden is, en beteekent weinig, als het slechts een heidensche of Regeeringseed betreft. Het Mormonisme haat de Regeering der Vereenigde Staten, en is een doorn in de zijde der Constitutie. Er is een man in Salt Lake City, die een moeder, grootmoeder en kleindochter tot vrouwen heeft. Naarmate het huisgezin toeneemt, wordt ook het huis vergroot, vergetende dat geen huis groot genoeg is om twee vrouwen met denzelfden man gehuwd te bevatten. (Toejuichingen gelach.) Het huwelijk wordt een klucht-spel, want nog nooit is er eene vrouw geweest die waarlijk de genegenheden eens echtgenoots met eene andere deelen konde. Een bejaarde vrouw in het land der Mormonen is een ongelukkig voorwerp. In andere landen, en in beschaafde maatschappijen, is de rechtste stoel de troon van grootmoeder. Naarmate de rimpels toenemen vermeerderen ook onze liefde en achting voor haar. Doch in het huis der Mormonen worden de vrouwen, als zij oud worden, teruggestooten, terwijl de jongere [illegible] dingsters hare plaatsen innemen en op hare beurt weder plaats voor anderen maken. Het Mormonisme is de Hel, en Utah is het bordeel van dit vaste land. Dit lijk heeft gedurende veertig jaren op onze schoone Westersche vlakten in de zon liggen rotten, en de Regeering der Vereenigde Staten bezit den moed niet om het te begraven. Gedurig is het toegenomen in invloed. Eenmaal beteekende het Utah, thans omvat het Arizona, Nevada en New Mexico, terwijl de cirkel in omvang toeneemt, naarmate de invloed zich meer onder de natie verspreidt. Het Mormonisme ontvangt jaarlijks $2,000,000 van haar tienden systeem. Zij bezit overvloed van geld om invloed op de Nationale Wetgeving uit te oefenen. Toen men eene commissie van het Congres benoemde om het te onderzoeken, vroeg een der leden waarom al deze moeite omtrent de veelwijverij gemaakt moest worden, daar de Mormonen het bezit van vier vrouwen hadden een deel van hun godsdienst maken, terwijl eenige leden van het Congres [illegible] sel van eenigen godsdienst. (Gelach.) De Vereenigde Staten hebben eene krachtelooze regeering, wanneer zij deze reusachtige onbehoorlijkheid ongehinderd haren loop laat gaan. De vloek Gods zal op deze natie komen indien wij het niet uitroeien. Ik wensch de aandacht van het Amerikaansch Congres op dit kwaad te vestigen. Laat de een of andere Senateur, met een goed zedelijk karakter bedeeld, de anti-Mormonsche standaard opheffen, en hij zal een overweldigend gevolg rondom zich verzamelen. Het moet gedaan worden. Laat hem in Gods naam voortgaan en hij zal een onsterfelijken staatkundigen roem verwerven. Ik verklaar den oorlog niet aan het Mormonisme als een Godsdienst, maar slechts inzoover het een vergrijp is tegen de zedelijkheid.

BUITENLANDSCH NIEUWS.

Nederland

— Als een bewijs dat men niet naar Limburgs of Overijsels achterbeek behoeft te gaan om staaltjes van bijgeloof te ontmoeten, kan het volgende dienen. Te Dordrecht nl. bevindt zich een huisgezin, dat en volgens eigen overtuiging en naar meening der familieleden betooverd is. Geen der huisgenooten werd gespaard, tot zelfs de arme hond deelt in hun lot. De ongerijmdste dingen hoort men er van; bijv., hebben zij des avonds haring gegeten, de graten daarvan vindt men der morgens in het kussen weder; de pooten van den hond zijn veel langer dan gewoonlijk en meer andere praatjes van dien aard. En zoo iets heeft plaats in onse verlichte negentiende eeuw, in een groote stad in het midden des lands.

— Te Vlissingen trad Zondag een boer uit Walcheren met zijn 6jarig zoontje een koffiehuis binnen en vroeg zich en voor zijn kind een borrel. De koffijhuishouder vroeg of hij niet wijs was en weigerde het gevraagde te geven. "Schenk er dan voor mij een," zei de boer; dit geschiedde; en de nobele vader gaf de jenever aan zijn kind te drinken; dit werd nog tweemaal herhaald en in dien tijd rookte de knaap ook drie sigaren. Toen eenige toeschouwers hunne verbazing te kennen gaven, zei de boer: "O! daar weet de jongen niks van," en dat was waar; het kind ging heen al had het slechts water gedronken.

— Ook in Belgie is de tijding van de geboorte onzer Nederlandsche Prinses met belangstelling ontvangen. Dit zal stellig iedereen genoegen doen, maar toch zal men zich moeten verbazen over hetgeen sommige Brusselsche bladen daarop laten volgen. Zij hebben reeds een toekomstigen gemaal voor het jonge Prinsesje in gereedheid. Raad eens wien? Prins Boudewijn, de oudste zoon van den graaf van Vlaanderen, een elfjarige knaap, die vermoedelijk eenmaal Koning van Belgie zal worden. Zoo onmiddellijk na de sluiting der Belgische onafhankelijkheidsfeesten maakt het zeer zeker een eigenaardigen indruk, te hooren gewagen van plannen, die het Huis van Oranje in nauwe betrekking zouden kunnen brengen tot den Belgischen troon. Maar laten wij den tijd niet vooruitloopen. Prinses Pauline is nog jong en kan zich nog eenigen tijd bedenken.

Ravestein, 20 Sept. Nadat zich heden tusschen 12 en 1 ure eene kleine onweersbui boven deze gemeente ontlast had, en nadien geen dondersiag meer werd gehoord, hoorde men ongeveer vijf ure plotseling een vreeselijken slag met het noodlottig gevolg, dat de persoon van Antoon Merks, een oppassend werkman en op dat oogenblik bezig met het afladen van een kar zand nabij de spoorwegbrug, doodelijk door den bliksem werd getroffen, terwijl zelfs zijn kleederen in vlam stonden. Ondanks de dadelijke hulp, bleek het, dat de ongelukkige onmiddelijk gedood was.

Wageningen, 21 Sept. Bij een hevig onweder, hetwelk den vorigen nacht alhier en boven een groot deel der Betuwe woedde, is de tabak, voor zoover re die nog niet was geoogst, voor een groot deel door hagelslag vernield. Verschillende landbouwers, die het bestgoed nog niet hadden geplukt, hebben dien ten gevolge belangrijke schade geleden. De planters, die de tabak binnen hadden, mogen zich dit jaar verheugen in een uitmuntend gewas. Zoo wel zand-, aard- als bestgoed is bij hen gaaf, goed van kleur en groot van blad. Met het binnenhalen der suikerbieten voor de Arnhemsche fabriek wordt dezer dagen een aanvang gemaakt. De opbrengst belooft middelmatig te zijn.

Aartswoud, 21 Sept. Alhier drong Maandag avond, tijdens een hevig onweder, de bliksem door den schoorsteen eener boerenwoning in eene kamer, waar op dat oogenblik man, vrouw, vier kinderen en eene dienstbode te zamen waren. De schoorsteen werd geheel gescheurd, en steen en kalk zijn in alle richtingen door de kamer verspreid met zulk eene kracht, dat men later kleine steentjes diep ingedrongen vond in de deuren van een mahoniehouten kabinet; splinters hout, aan de einden geheel geschroeid, werden van den zolder gerukt, en naar alle kanten weggeslingerd; het licht werd uitgedoofd; de lade van een kleine tafel opengeschoven, eene schilderij aan den wand verbrijzeld; maar geen der aanwezigen ontving het minste letsel.

Rinsumageest, 20 Sept. Gisteren woede hier en in onze nabijheid, vooral westwaarts, een ontzettend onweder. Donder, bliksem, hagel en regen wedijverden als 't ware wie 't meeste geweld zou uitoefenen. In den vroegen morgen begonnen, duurde dit eenige uren. Reeds om acht uur werd in Oenkerburige Ciekerk de [illegible] voor een paar jaar nieuw gebouwd en bewoond door de weduwe Dirk Pieters, door den bliksem getroffen en brandde geheel af met het meeste wat zich in de volle schuur bevond.

De Haagsche Kindermoord.

Omtrent de begrafenis van den ontvoerden en vermoorden Marius Boegaardt vernemen we de volgende bijzonderheden:

Eene ontelbare menigte was getuige van die begrafenis. De politie moest aan de ouderlijke woning de duizenden nieuwsgierigen verwijderd houden. Er heerschte algemeene en diepe verslagenheid onder de dichte schare, die zich tevreden stelde met een enkele blik op de lijkbaar.

Te 11 uren verliet de lijkwagen het huis der rouwe, en bewoog zich, gevolgd door een zevental koetsen met familieleden en vrienden, naar *Eik en Duinen*, langs de rijen eener opgehoopte volkmassa, wier leedgevoel over het gebeurde zich uitte in de verschrikkelijkste verwenschingen tegen den bedrijver van het gruwelstuk. Duizend vergezelden den stoet tot de begraafplaats. Niet minder dan zes-en-twintig bloemkransen lagen op het kistje gespreid. De schoolmakkers van het slachtoffer gingen aan weerzijden van den lijkwagen, begeleid door den hoofdonderwijzer. Ook de leerlingen hadden een krans bij de vele gevoegd, ter nagedachtenis aan hunne schoolmakker.

De groeve werd door eene belangstellende schare, waaronder vele dames, omringd; aller gelaat sprak van de diepste aandoening, en vaak werd de stilte door het luid snikken van sommige dames verbroken. De zwaarbeproefde vader werd door twee vrienden gesteund. Ds. Romenie, vatte bij het graf het woord op, en maakte zich tot tolk van het gevoel van afschuw, over dese gruweldaad opgegaan; voorts sprak hij troostrijke woorden tot den vader en de familie, en hoopte dat God den onverlaat tot inkeer, berouw en bekentenis mocht brengen.

Een hoogst aandoenlijk oogenblik volgde toen de hoofdonderwijzer Bouscholte een krans op het graf van zijn voorbeeldigen leerling legde. De leidsman der jeugd, door aandoening aangegrepen, stamelde eenige woorden, waaruit men kon opmaken, dat de jonge Boogaardt de beste onder de goede leerlingen was. God—zoo eindigde hij, onder een tranenvloed—heeft het gewild; ik kon 't niet verhoeden. Het tooneel, dat nu aanschouwd werd, is moeilijk te beschrijven. Velen barstten in tranen los, dames vielen bijna in zwijm, totdat aan dit hartverscheurend tooneel een einde werd gemaakt, toen een der vrienden namens de familie bedankte voor de eer, "den ongelukkigen Marius" bewezen.

GEMENGD NIEUWS

— Een adres. Naar aanleiding van de verordening, waarbij het in Pruisen verboden is trekhonden meer dan het bepaalde gewicht te laten trekken, is het volgende ingediend:

Aan den grooten zwarten Rijkshond van von Bismarck.

Broeder Tyras!

Men heeft mij afgevaardigd u schriftelijk onze groete en den dank der trekhonden te brengen voor het besluit, waarbij ons eene "menschelijke" behandeling is gewaarborgd, met verzoek de tolk te zijn, om onze gevoelens van hoogachting aan uwen grooten meester over te brengen.

Ik heb in last aan dien dank een vriendelijke bede toe te voegen, in het vertrouwen, dat uw meester het ons, trekhonden, niet ten kwade zal duien, dat wij onze meening vrij uitspreken, iets wat hij van de menschen en vooral van den Rijksdam niet altijd verdragen kan.

Wij hebben hem dit nooit kwalijk genomen, hij is een genie en lijdt aan rhumatiek; zulke menschen moet men iets toegeven. Ofschoon uw meester in de geschiedenis den bijnaam draagt van "de ijzeren man" en filantropie moeielijk "vat" kan krijgen op ijzer, hopen wij toch, dat ons verzoek niet geheel in de wind geslagen zal worden. Het zou ons daarom aangenaam zijn, zoo het verzoek hem gewerd te Varzin bij [illegible] kelijkst voor verteedering vatbaar is.

Nu wij, honden, verlichting van lot gekregen hebben, wenschten wij de bijzondere attentie van uwen meester te vestigen op anderen, die nog zwaarder lasten dragen dan wij, en Duitschers genoemd worden. Wij hebben innig medelijden met de ongelukkigen, waarvan sommigen droog brood eten om aan uw meester het geld te kunnen verschaffen, waarvoor hij en zijn broeder von Moltke kanon laten gieten en ammunitie koopen.

Och, goede Tyras, blijf eens vleiend tegen hem, gij zult al uw broeders verplichten — en Europa bovendien.

Carro, slagers-trekhonden in Berlijn.

— De Dom — zoo schrijft de Koln. Ztg. van 15 dezer — dat meesterstuk van bouwkunst, welks voltooijing door vroegere geslachten met heimvee werd verbeid, naar hetwelk thans de blikken van vele duizenden bewonderend opzien, zal morgen als teeken van Duitsche offervaardigheid en eenheid, in trotsche majesteit geheel afgewerkt voor ons staan. Nog moeten slechts de laatste kroonsteenen op den Zuidelijken reuzentoren worden bevestigd, en dan zal de bouwmeester van den Dom de Regeringsraad Voigtel, het werk waaraan hij sedert jaren, met hulp van vele technici en van een aantal wakkere bouwlieden, met gewetensnauwgezetheid arbeide, hebben uitgevoerd, en wel ter eere Gods en van ons vaderland en tot blijvenden roem van onze heerlijke bouwkunde. Voor 932 jaren, op den 14en Augustus alzoo van het jaar 1248 werd de grondsteen gelegd, waarop de vroomheid van de Duitsche natie den heerlijken tempel zou bouwen. Op den 14 Augustus 1880 zal het laatste uitwendige versiersel, de magtige Kruisbloem, op den Zuidelijken reuzensteen prijken. Welk Keulsch hart zal niet doorvreugdevolle vervoering worden aangegrepen, als morgen de ontplooide vanen hoog boven den reuzentoren zullen verkondigen, dat een van Keulen's schoonste verwachtingen, een zijner verhevenste wenschen in vervulling is gekomen. Daarom dan— zoo besluit het Keulsch blad—hoog ontplooid alle vlaggen en vanen; laat ze in alle straten verhalen van het heugelijk feit, dat wij den Eeuwige een grootsch Huis hebben gebouwd, een teeken van Duitschlands eenheid en kracht, van Duitschlands liefde en Duitschlands vertrouwen op God.

— De Duitsche Franciscanen te Epinal zijn uit Frankrijk verdreven, en de Engelsche Passionisten in Parijs werden eveneens bedreigd.

— De Lesseps deelde aan de Academie van Wetenschappen mee, dat de uitvoering van 't Panama Kanaal plan, eerlang staat te beginnen onder beheer van een syndicaat, saamgesteld uit de voornaamste financieele inrichtingen van Amerika en Europa.

— Naar men uit Parijs meldt, had men 13 Oct., een Kabinetsraad, die door al de Ministers werd bijgewoond, en waarop eenparig het voorstel van Constans, Min. van Binnenl. Zaken, werd goedgekeurd, n. m. om de decreten tegen ongeautoriseerde godsdienstivergaderingen ten uitvoer te leggen.

— Er wordt gerekend, dat er in de Vereenigde Staten zijn: dertien millioen melkkoeijen, waartoe twee en vijftig millioen akkers vereischt worden, om ze te voeden, en werk gevende aan vijf en zestig duizend manschappen. De koeien op dertig dollars het stuk, de paarden op tachtig dollars het stuk en het land op dertig dollars den akker rekenende, alsmede twee honderd millioen dollars voor landbouw gereedschappen, kan men met veiligheid zeggen, dat het geheele bedrag in den landbouw, gevestigd in de Vereenigde Staten, op ruim twee duizend twee honderd en twintig millioen dollars kan geschat worden.

— De V. S. revenue cutter "Corwin", die eenigen tijd geleden is afgezonden, om de vermiste walvischvaarders in 't Noorden op te sporen, kwam, zonder eenig naricht van hen, verleden week, te San Francisco terug. De Kapt. der "Corwin" is van gedachte, dat de "Jeannette" niet verloren is, maar aan de Siberische kust overwintert. Ook brengt de Kapitein tijding mee, dat 500 van de 700 bewoners van 't Eiland St. Lawrence, in de Noordpool Zee, van honger waren omgekomen. Eenige handeldrijvers hadden daar whiskey in gevoerd in den zomer, en de bewoners hadden daardoor verzuimd om voor winter provisie te zorgen, waarvan het gevolg was: hongerdood.

EEN VUURVRETER.

Er zijn altijd menschen, die van kermis vertooningen houden, van vrouwen die door hoepels springen of uit een kanon worden geschoten, van mannen, die bajonetten, in hun keel steken straffeloos vuur aanraken, enz. Zij die deze barbaarschheden op prijs stellen, om dat hun verstompte gevoelszenuwen sterke prikkels noodig hebben, zullen het betreuren een kermisvertooning te Leighton Buzzard—een dorp in Engeland—verzuimd te hebben. [illegible] kunsten. Het was een neger, die door preparaten kunstmiddelen zijn huid zoo gehard had, dat hij met de handen gloeiende poken boog, op bloote voeten op gloeiende platen liep, hennep in zijn mond verbrandde, enz. Door de toejuichingen van het bewonderend publiek aangemoedigd, wilde de ongelukkige zich zelf overtreffen. Hij vulde den mond met benzoline, die hij als een vuurval zou laten loopen van tusschen zijn lippen. Met een lucifer stak hij den stroom aan, doch tusschen zijn lippen door spreidden zich de vlam en de benzoline, die zijn mond vulde, ontbrandde. Het vlammende vocht liep over zijn gelaat, zijn hals en borst, zijn mond was vol vuur en onder wanhopend gegil sprong de arme kerel op [illegible] dorp door, terwijl hij zich de kleederen van het lijf scheurde. Hij had een deel van het brandende vocht ingeslikt en leed onduldbare pijnen. Men bracht hem in een apothekerswinkel en goot olijfolie in zijn gebladerden mond en over zijn gezengde huid; doch in doodsangst worstelde hij zich los en ontsnapte weder op straat. Hij werd ten laatste door de politie naar het gasthuis gebracht, waar hij in een onbeschrijfelijkst pijnlijken toestand nederligt.

Eene Landhoeve in California.

Een correspondent van de St. Louis *Republican* deelt de volgende wonderbare landbouw operaties mede van den heer Augh J. Glenn, van Colusa county, Californie. De farm bestaat uit 68000 akkers van welke er zes en veertig duizend in tarwe zijn. De heiningen beslaan eene uitgestrektheid van honderd vijf en zeventig mijlen. De gemiddelde opbrengst is vijf en twintig bushels per akker. Voor den oogst van dit jaar heeft de heer Glenn voorhanden drie honderd en vijftig duizend zakken, die elk honderd en veertig pond graan kunnen bevatten; toch denkt hij, dat deselve niet genoeg zullen zijn, om de tarwe van dit jaar te bevatten. Hij heeft zijne eigene machine- en smidswinkels, zijne boor-draai- en schaaf machines, enz. enz. Hij maakt zijne eigene wagens, dorsch- en maaimachines, eggen, ploegen, in een woord, alles wat hij op zijne reusachtige boerderij behoeft. De voorjaar had hij vijftig man aan het [illegible] tig man aan den oogst; daar en boven gebruikte hij twee honderd [illegible] den en muilezels. Met eene [illegible] dorschmachine dorschte hij op den 8sten Augustus 3779 bushels tarwe in eenen dag. Binnen vijftien minuten nadat de maai-machine (header) aan het werk is, begint het gedorschte graan reeds in de zakken te loopen.—West. Med.

Het verenigingsleven in Haaksbergen, 1881:

24 februari 1881 des avonds 7 uur ten huize van de erven Morssinkhof

Opkomst:

De opkomst was vrij talrijk en iedereen heeft zich goed geamuseerd.

Voordrachten:

G.H.G. Van Beest, 'Arme vissers' van De Genestet

J.J. Lokker, 'Het kussen'

D.B.H. Jordaan, 'De blindgeborene' van Van der Hoop

J.R. Smeets, 'Op de zolder' van Cremer

Algemeen handelsblad, 13 november 1882:

biedingvoo

Pak C voor *f* 1.

I. **J. J. Cremer**, Op den Zolder. Portretten. Een Winteravond. Mijn oude Jacob. Wouter Linge. Wat Vader Harmen vertelt. Te zamen 6 Novellen met 4 platen.

II. **Donker**, Twee Neven. Oorspronkelijk werk. *f* 3.

III. Het Tramwayspel.

IV. Een fraai Prentenboek, m. gekl. platen.

V. Oleographie Brug- en Poortgezicht, naar Vertin.

Alles *f* 1.

Het verenigingsleven in Haaksbergem 1885:

5 maart 1885

Opkomst:

De opkomst der leden was groot, echter de vertegenwoordigheid der dames was weinig.

Voordrachten:

Van Beest, 'Een bezoek in 't museum Wiertz te Brussel' van Laurillard

J.G. Smits, 'Op de zolder' van Cremer

Brief Cremer aan Sijthoff. Veertig jarige uitgeversloopbaan, 1891:

Op uwe conditiën heb ik een paar aanmerkingen.

In plaats van vijftien jaren, wensch ik te lezen tien jaren, en voorts — dewijl het immers niet meer dan billijk is, dat het herdrukken van een werk den auteur of zijne erven eenig voordeel oplevere — dat de woorden: tegen een remuneratie van Honderd gulden zullen wegblijven, en die opname vrij zal zijn. Wordt U — zooals ik hoop — de uitgever er van, verzeker mij — en als ik niet meer leef, mijne vrouw of kinderen — dan veel liever eene som er voor. 't Is niet uwe bedoeling, dat b. v. auteursweduwen nog voor de geestesvoortbrengselen hunner echtgenooten zullen moeten betalen. Bepaal, voor 't geval dat U (of 't drietal firma's) de uitgevers der meergez. werken zullen zijn, eene som; opdat U weet waar U mee af zijt. Al schrijf ik deze dingen vluchtig en misschien niet zoo heel duidelijk, ik geloof toch dat U 't goed zult begrijpen en mij gelijkgevende zult toeslaan.

Met *Op den Zolder* en *Het Jawoord* er bij, is *f* 150.— voor later niet te veel. Ik geef U bij dezen de plechtige verzekering, dat ik aan U en Thieme steeds 't allerminste vraag .... Echter is 't mij ook wat waard om met de uitgevers waar ik mee in relatie sta, op een prettigen vriendschappelijken voet te blijven, en ofschoon ik gaarne zooveel mogelijk ontvang —

Hoornsche courant, 10 januari 1904:

Oosthuizen Het „Burgernut" alhier hield j.l. Dinsdag eene bijeenkoms in zijn gewone lokaal. Het aantal aanwezigen was niet bijzonder groot, hetgeen te betreuren viel, aangezien de lezing van den heer Benjamins uit Zaandam, getiteld: „Op den Zolder" van Cremer meer

Algemeen handelsblad 21 januari 1916:

van de getroffenen.

In 1855 werd door de vereeniging Arti et Amicitiae een etsenalbum uitgegeven ten bate van de slachtoffers, waaraan velo artisten van naam belangeloos medewerkten.

De rampen in 1861 en daarna brachten vele bekende pennen in beroering. J. J. Cremer schreef zijn bekende novelle *Op den Zolder*, Estella Hertzveld maakte een gedicht (1861), E. C. v. Koetsveld schreef *Het einde der smart*, dr. E. Laurillard eenige dichtregelen: *Winter*, W. J. Hofdijk: *Willem III* (1861). In 1876 nam R. Koopmans v. Boekeren de pen op en schreef: *Een Winkelhaak*. In 1879 volgde Johan Gram dit voorbeeld. Ook mevr. A. L. G. Bosboom-Toussaint liet zich niet onbetuigd.

H.A.M. Laurens - Verbroken familiebanden. Neerlandica, 2011.

Zo wordt op het niveau van de literaire communicatie de broederlijke nationale band bevestigd: de lezer en schrijver communiceren met elkaar als gelijken. Daarbij 'spreken' ze over de hoofden van een derde partij heen: de bevoordeelde voor wie geld werd ingezameld. We kunnen aannemen dat die laatste vaak tot een lagere klasse behoorde, die niet of nauwelijks liefdadigheidsbundeltjes aanschafte. De kopers behoorden, net als de publicisten, tot een relatief gegoede stand van burgers. In de literaire communicatie werd niet alleen de gelijkheid tussen de burgerlijke auteur en zijn lezer bevestigd, maar ook de maatschappelijke hiërarchie: de gegoede partijen waren samen in staat om voor de getroffenen te zorgen, maar die had in de bemoeienis over het algemeen geen stem. Niet voor niets werd in voor- en nawoorden soms expliciet benadrukt dat het boekje niet voor getroffenen zelf bedoeld was, zoals in het naschrift bij J.J. Cremers *Op den zolder* (1861): 'Waarde en niet door den watersnood beproefden Lezer'.[14]

In voor- en naschriften wordt de band met het burgerlijke leespubliek dus ondubbelzinnig aangehaald. Zij waren het die door de boekjes moesten worden aangesproken om gul te geven. Er waren twee conventionele technieken die daartoe werden ingezet. In het zojuist genoemde *Op den zolder* wordt vooral ingespeeld op het gevoel van de lezer: 'Schoot mijne verbeelding in menig opzigt tekort waar

[13] W. van den Berg, P. Couttenier, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900.* Amsterdam 2009, p. 547.

[14] J.J. Cremer, *Op den zolder. Eene schets.* Rotterdam 1861, p. 27.

Historische letterkundeonderwijs in de 21e eeuw: Een onderzoek binnen het schoolvak Nederlands naar historische letterkundeonderwijs in de bovenbouw van het vwo ter bevordering van de bewuste geletterdheid van de leerling door Kyra Willemsen. Utrecht : Universiteit Utrecht, 2017. Iii, 79 p. afb. Masterscriptie door Kyra Willemsen. Utrecht Universiteit Utrecht, 2018. Iii,79 p. Betreft Op den zolder.
https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/352364/K.%20Willemsen%205567211%20-%20Historische%20letterkundeonderwijs%20in%20de%2021e%20eeuw.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Uit het empirische onderzoek blijkt dat leerdoelen en vaardigheden die passen bij de bewuste geletterdheid bevorderd kunnen worden met onderwijs in historische letterkunde. In een korte lessenserie over liefdadigheidsliteratuur gingen 25 leerlingen uit 4 vwo aan de slag met de invloed van de taal op de lezer. Aan de hand van het boek *Op den Zolder* van J.J. Cremer kwamen de leerlingen erachter wat het effect van talige en literaire principes is op de lezers van de tekst. De 25 proefpersonen gaven naar aanleiding van de lessenserie aan dat zij in de lessen literatuurgeschiedenis werken aan het verbeteren van hun taalvaardigheid, kritisch naar teksten en taal leren kijken, leren door samen te werken met klasgenoten en leren dat thema's uit de literatuur raakvlakken hebben met thema's in de media.

Tijdens de lessen staat het werk *Op den zolder* van J.J. Cremer uit 1861 centraal. Dit werk valt onder liefdadigheidsliteratuur en is uitgekomen na de watersnood in 1861 in Gelderland. De lessenserie heeft de volgende doelen:

1. De leerling kan aangeven op welke manier taalgebruik een beroep doet op de emoties van de lezer in het werk *Op den zolder* van J.J. Cremer uit 1861.
2. De leerling kan aangeven dat het belang van J.J. Cremer met het schrijven van *Op den zolder* zich uit in de gekozen literaire stijl, procedés en personages.
3. De leerling kan kritisch reflecteren op de verschillen (historisering) en overeenkomsten (actualisering) als het gaat om liefdadigheidsoproepen in literatuur en moderne media.

Deze drie doelstellingen komen voort uit de eisen die ik heb gesteld aan de lessenserie. In de lessen krijgen de leerlingen een beeld van de situatie in Gelderland in 1861, lezen zij een historische tekst en bestuderen zij wat de schrijver met deze tekst wil bereiken, onderzoeken zij welke talige en literaire principes de schrijver inzet om invloed uit te oefenen op de lezer en passen zij deze principes zelf toe

Les 1 – historiseren

In de eerste les speelt historisering een rol, omdat de leerling kennismaakt met een historische gebeurtenis die veel invloed heeft gehad: de watersnood in 1861. In deze les laat de docent twee filmfragmenten zien over de gebeurtenis en geeft zij de leerlingen achtergrondinformatie. In een van de filmfragmenten komt het begrip 'liefdadigheidscultuur' aan bod. Dit begrip wordt in de klas besproken en de leerlingen denken na over voorbeelden van liefdadigheidscultuur die zij kennen. Na het bekijken van de filmfragmenten en het onderwijsleergesprek ontwerpen de leerlingen in tweetallen een kleine advertentie die te plaatsen is op het internet voor een inzamelingsactie voor de slachtoffers van de watersnood. Deze advertentie moet mensen activeren op deze advertentie te klikken en geld te doneren. De leerlingen krijgen niet te horen hoe ze dit het beste kunnen doen. Vervolgens krijgen de leerlingen in hun tweetal vier krantenadvertenties uit 1861 over *Op den zolder* te lezen. De leerling moet nadenken over wat voor tekst *Op den zolder* zal zijn en waarom de tekst geschreven en gepubliceerd is. De leerling verwoordt zijn gedachten hierover op papier. Als afsluiting van de les benoemen de leerlingen de verschillen en overeenkomsten tussen hun eigen advertentie en de advertenties uit de krant.

Les 2 – verdiepen in de tekst

De tweede les is een blokuur en bestaat dus eigenlijk uit twee lessen. In de tweede les leest de docent een aantal fragmenten voor uit *Op den zolder.* De leerlingen krijgen allemaal een eigen kopie van de tekst en lezen mee. Het belangrijkste element van dit blokuur is dat de leerlingen onderzoek gaan doen in groepen van vier (één groep van vijf). De leerlingen gaan aan de slag met de volgende vraag: 'Op welke manieren probeert J.J. Cremer het schrijfdoel te bereiken?' In deze les werken de leerlingen in expertgroepen: twee groepen buigen zich over het woordgebruik, twee andere groepen bestuderen de beschrijving van de personages en de twee laatste groepen gaan in op de weergave van de gebeurtenissen en de verhaallijn. De leerlingen maken zelf de keuze in welke groep ze gaan zitten en kiezen daarmee dus waar ze zich in willen verdiepen. Na deze groepsopdracht worden de groepen door elkaar gehusseld en wordt de kennis uit de expertgroep uitgewisseld met leerlingen uit andere groepen. De leerlingen denken na over de invloed die de tekst op de lezers zal hebben gehad en hoe de drie onderzochte (literaire) elementen hier een rol in hebben gespeeld.

Les 3 – actualiseren

In de laatste les maakt de docent de koppeling naar oproepen tot liefdadigheid in moderne media. De klas bestudeert een hedendaags voorbeeld, de laatste grote tv-show van Giro 555. De leerlingen maken een vergelijking tussen het tv-programma en de tekst *Op den zolder.* Met alle kennis die de leerlingen in de lessen hebben opgedaan moeten ze nu zelf aan de slag: in de groep van vier schrijven de leerlingen een korte tekst als oproep om geld te doneren voor een goed doel. Dit goede doel is voor iedereen hetzelfde: de hongersnood in Zuid-Soedan. Over deze ramp hebben de leerlingen net fragmenten gezien. De tekst moet activerend zijn, emoties kunnen oproepen, maar tegelijkertijd zo betrouwbaar mogelijk zijn. De leerlingen letten op: de verhaallijn, de woordkeuze, de beschrijving van personages. Iedere groep draagt zijn oproep voor voor de rest van de klas. Tijdens het voordragen luistert het publiek geconcentreerd: iedereen mag namelijk geld doneren aan het einde van de les. Dit gaat als volgt: de leerlingen krijgen per groep vijfentwintig euro aan gekopieerde briefjes van vijf euro.

Dit geld mogen de groepen doneren aan andere groepen. Ze mogen al het geld aan één groep doneren of het geld naar keuze verdelen. De leerlingen moeten dus bepalen wie de vaardigheden het beste hebben toegepast.

De lessen zijn ontworpen voor de vierde klas van het vwo. Het onderzoek is uitgevoerd op osg Hugo de Groot in een klas met 25 leerlingen. De lessen zijn gegeven op 16, 17 en 18 mei 2017.

4.1.2 Verantwoording keuzes

Voor de lessenserie heb ik ervoor gekozen om de tekst *Op den zolder* een prominente rol te geven, net als het thema liefdadigheid. De tekst leent zich goed voor een lessenserie rondom bewuste geletterdheid, omdat *Op den zolder* een duidelijk doel dient. Zo staat in het naschrift: 'Maar O! Geef weder en méér indien de roepstem om hulpe blijft klinken: denk nimmer dat het *te veel* wordt.' Cremer dankt de lezer hartelijk voor het kopen van het boek en daarmee voor de donatie, maar wil liever dat de lezer nog meer geld doneert. In zijn verhaal doet hij een beroep op de emoties van de lezer om zo zijn doel te bereiken. Talige en literaire principes spelen hierbij een rol. In het kader van bewuste geletterdheid past het om leerlingen hier onderzoek naar te laten doen. Het thema 'liefdadigheid' is daarbij een thema dat in de huidige cultuur nog steeds bekend is. De liefdadigheidscultuur is niet alleen te vinden in de vorm van literatuur, maar heeft in de moderne media allerlei verschijningsvormen. Door de leerlingen met het thema 'liefdadigheid' – dat nog steeds bekend is – aan de slag te laten gaan, overbrug je voor een deel de afstand tussen de leerling en *Op den zolder.* Ook bereid ik de leerlingen voor op het lezen van de tekst om de afstand te kunnen overbruggen: de leerlingen krijgen eerst krantenadvertenties te lezen en maken een voorspelling. Tijdens het (voor)lezen van de tekst hebben de leerlingen een opdracht. Op die manier zijn ze tijdens het lezen en luisteren actief bezig.

Ik heb ervoor gekozen de leerlingen in expertgroepen te laten werken. De werkvorm is een activerende werkvorm en zorgt ervoor dat de gedachtegang van de leerling belangrijk is in de les. Doordat de leerlingen na hun onderzoek de resultaten moeten presenteren in een andere groep is de kans op 'meeliften' zo klein mogelijk. De opdracht in de expertgroepen doet een beroep op inzicht en begrip en stimuleert daarnaast de meta-cognitieve (taal)vaardigheden. Voor de proefgroep geldt dat dit de eerste keer is dat ze een literaire tekst op deze manier benaderen.

De laatste opdracht is het schrijven en voordragen van een eigen tekst. Deze opdracht is belangrijk, omdat ik eerder heb aangegeven dat opgedane kennis moet worden toegepast. Tijdens de opdracht in expertgroepen gaat er veel aandacht uit naar inzicht en begrip, maar niet naar toepassing. De opdracht is daarnaast leerlinggericht en actualiserend. Voor deze opdracht geldt ook dat er een beroep wordt gedaan op de meta-cognitieve (taal)vaardigheden van de leerling.

4.1.3 Lesmateriaal

De PowerPointpresentatie en de opdrachtbladen zijn opgenomen in de bijlagen bij dit onderzoek.

heeft met het taalgebruik van de schrijver aan de slag te gaan. Deze leerlingen hebben op taalkundig gebied onderzoek gedaan. Zo vonden de meeste groepen het gebruik van vele adjectieven opvallend. Daarnaast leerden ze over stijlfiguren en benoemden ze hyperbolen en metaforen die volgens hen een beroep deden op de emoties van de lezer. Wanneer alle groepen onderzoek hadden gedaan naar het taalgebruik in *Op den zolder* had de score van deze stelling wellicht hoger geweest bij de eindmeting.

reageerden met 'mee eens' of 'beslist mee eens'. In de 0-meting was dit nog anders, toen zes leerlingen 'oneens' invulden en acht 'neutraal'. Ik vind het jammer dat niet meer leerlingen hebben aangegeven dat historische teksten ook actueel kunnen. We hebben immers de vergelijking gemaakt tussen *Op den zolder* van J.J. Cremer en de laatste grote donorshow op televisie. Wellicht heeft de bespreking over zowel de overeenkomsten als de verschillen ook een contrastwaarde laten zien. Deze contrastwaarde lijkt niet zozeer van toepassing op de inhoud van de bronnen, omdat de leerlingen tijdens de eindmeting aangaven dat thema's uit de literatuur raakvlakken hebben met thema's in de media.

4.2.4 Resultaten van de semi-open vragen

Naast de twaalf stellingen heb ik de leerlingen ook drie vragen gesteld die deels open zijn. Deze vragen heb ik wederom niet aangepast tussen de 0- en eindmeting. Ik heb de leerlingen de volgende vragen gesteld:

- Denk je dat schrijvers van literaire teksten ook een schrijfdoel hebben zoals schrijvers van zakelijke teksten een schrijfdoel hebben? Ja / nee, want
- Denk je dat het belang van een schrijver voor het schrijven van zijn boek of literaire tekst invloed heeft op zijn/haar woordkeuze in dat boek of die tekst? Ja / nee, want
- Denk je dat het belang van een schrijver voor het schrijven van zijn boek of literaire tekst invloed heeft op zijn/haar beschrijvingen van personages en gebeurtenissen in dat boek of die tekst? Ja / nee, want

ene tekst gebruik je andere woorden dan bij de andere tekst.' Voor de eindmeting geldt dat bij de tweede vraag veel voorbeelden zijn gegeven: 'Metaforen zorgen ervoor dat je verhaal spannender wordt', 'Als je mensen wilt overtuigen heb je meestal een specifieke woordkeuze net als bij Op den zolder waarin veel bijvoeglijke naamwoorden worden gebruikt', 'In Op den zolder worden veel zielige woorden gebruikt.' Ook geven leerlingen aan dat woorden bepaalde emoties kunnen opwekken en dat de woordkeuze effect heeft op de opvatting van de lezer. Deze voorbeelden van antwoorden geven een bepaalde ontwikkeling aan. Hier moet ik bij opmerken dat ook bij deze vraag nog antwoorden staan die erg globaal zijn.

Zes leerlingen hebben bij de derde semi-open vraag geen antwoord gegeven tijdens de 0-meting. De leerlingen die uitleg hebben gegeven geven vooral aan dat het belang van de schrijver van invloed is op zijn/haar beschrijvingen van personages en gebeurtenissen, omdat de schrijver de eigenschappen van de personages en het verloop van de gebeurtenissen bepaalt en/of omdat deze beschrijvingen essentieel zijn voor het bereiken van het doel. In de eindmeting staan wederom zeer

Opbrengsten	Verbeterpunten
1. De lessenserie was leuk, leerzaam en wordt beoordeeld met cijfers tussen de 6 en 8. 2. De leerlingen zijn zich bewust van de invloed	1. Het zelf lezen van delen van *Op den zolder* was nog lastig. Het had fijner geweest om alles samen met de docent te lezen.

En als ik dat wilde bereiken, heb ik dat dan bereikt?
Kishen: Je ziet het sneller. U zei bijvoorbeeld iets over bijvoeglijke naamwoorden. Als u dat niet had gezegd dan leek het gewoon normaal. Zeg maar, je leest bijvoorbeeld het woord catastrofaal. Als je niet weet dat taal manipuleert dan denk je: het is gewoon een woord. Maar als je het wel weet dan snap je wat dat woord doet.

Denk je dat *Op den zolder* daarin heeft kunnen bijdragen?
Kishen: Als een voorbeeld, denk ik.
Martijn: Mmm. Ja, voor zover ik weet, heeft het wel een impact. Als het een ongeloofwaardig verhaal was dan behaalt het zijn doel niet.

Vond je dit dan een onrealistisch verhaal?
Martijn: Nee, dit kwam heel realistisch op me over.

Lotte Jensen – De watersnoodramp 1861: Jacob Jan Cremer versus Multatuli. In: Driels oud neis, jrg. 5, no. 3, december 2018. p. 4-11. Met afb. en literatuuropg.:

De watersnoodramp van 1861
Jacob Jan Cremer versus Multatuli

In 1861 vond een grote watersnoodramp plaats in de Bommelerwaard en het Land van Maas en Waal. Velen schoten de slachtoffers te hulp. Ook schrijvers klommen in de pen en brachten gelegenheidswerken uit, waarvan de opbrengsten ten goede kwamen aan de getroffenen. Onder hen was ook de sociaal bewogen schrijver en schilder Jacob Jan Cremer (1827-1880). Hij kreeg echter de nodige kritiek over zich heen. In hoeverre was die kritiek terecht?

Het kan veel uitmaken of je aan de ene of de andere kant van een rivier woont. Neem bijvoorbeeld de Rijn. Wie in Oosterbeek woont, maakt aanzienlijk minder kans op een overstroming dan de mensen aan de overzijde, in Driel.
Dat blijkt wanneer je de website *overstroomik.nl* raadpleegt. Wanneer je Oosterbeek intypt, krijg je goed nieuws: 'Jij blijft droog, andere delen van het land niet'. Dan volgt er toch een waarschuwing, namelijk dat er bij een eventuele overstroming tekort aan drinkwater kan ontstaan, geen elektriciteit en geen gas zal zijn en grote drukte op de weg kan optreden. Dat laatste komt omdat geadviseerd wordt naar de Veluwe of de Achterhoek te vluchten en dat kan tot drukte leiden in de omgeving van Oosterbeek.

Maar kijken we naar de overkant, dan ligt daar het dorpje Driel en krijg je een heel andere melding als je de vraag 'Overstroom ik in Driel' intypt: 'JA! Je overstroomt maximaal 2,5 meter', luidt het alarmerende antwoord. En daar wordt nog aan toegevoegd dat het om een reëel gevaar gaat: 'Je hebt een kans van groter dan 10% dat jij dat in je leven meemaakt. Dat kan ook morgen zijn'. Tussen Oosterbeek en Driel ligt een wereld (of beter gezegd: water) van verschil.

Er is een negentiende-eeuwse schrijver die aan den lijve ervoer wat het betekende om aan de ene of andere kant van de Rijn te wonen, Jacob Jan Cremer. Hij werd geboren in 1827 te Arnhem en bracht vele vakanties in zijn jeugd door in Driel, waar zijn ouders een buitenplaats hadden, De Oldenhof. Hij bouwde ook een band op met Oosterbeek. Tussen zijn tiende en vijftiende bracht hij door op de kostschool Het Hemeldal in Oosterbeek, een eliteschool voor jongens. Vanaf zijn

zestiende ging hij schilderlessen in Oosterbeek volgen. Hij was verrukt over het uitzicht in Oosterbeek:

> Verre, verre in het blauw verschiet verliezen zich de Nijmeegsche bergen; lager rust de rijke Betuwe in haar heerlijken Mei-dos vriendelijk omarmd door Waal en Rijn, de laatste zichtbaar waar hij recht u uit de vette Betuwsche weiden van den Veluwezoom scheidt, en straks zich nog even ter rechterzijde vertoont om achter den hoogen bergrug van den Duno te verdwijnen. En o, hoe bekoorlijk ligt daar het dorp!

Dat bekoorlijke dorp waar Cremer op uitkeek, was uiteraard Driel, waar hij regelmatig naar toeging met het Drielse veer. Hij hield van beide dorpen evenveel.

Vandaag de dag is Jacob Jan Cremer vooral bekend vanwege zijn werk *De Fabriekskinderen*, waarin hij fabrieksarbeid door kinderen bekritiseerde. Hij schreef echter nog veel meer, onder meer een reeks verhalen die zich in de Betuwe afspeelden, die gebundeld werden in de *Betuwsche novellen* (1856) en *Distels in 't Weiland. Over-Betuwsche novellen* (1865). Minder bekend is een verhaal dat hij in 1861 publiceerde ten behoeve van de slachtoffers van de watersnoodramp in 1861, getiteld *Op den zolder*. Zelf woonde Jacob Jan Cremer toen al geruime tijd niet meer in Gelderland, maar hij schreef zijn verhaal vanuit zijn woonplaats Den Haag en toonde zo zijn betrokkenheid bij zijn geboortestreek. De ramp had vele mensen op slag dakloos gemaakt. Hele veestapels waren verdronken en de materiële schade was enorm. De opbrengst van het boekje, uitgegeven bij H. Nijgh te Rotterdam, ging naar de noodlijdenden.

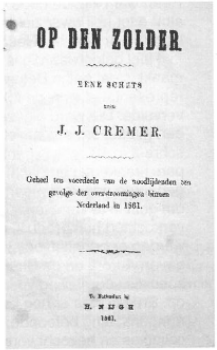
OP DEN ZOLDER

EENE SCHETS

DOOR

J. J. CREMER.

Gehaal ten voordeele van de noodlijdenden ten gevolge der overstromingen binnen Nederland in 1861.

TE ROTTERDAM BIJ
H. NIJGH
1861.

Titelpagina Op den Zolder

Op den zolder

Het verhaal is vrij eenvoudig na te vertellen. Arie Daalhof beschikt over een mooie boerderij ('een gedoei'), waar het vooral zomers goed toeven is. Er groeien peren zo groot als vuisten en er is een aardig bloem- en moeshofje. Hij woont daar met zijn oude moeder, zijn vrouw Hanneke, en hun drie kinderen. Deze winter is het echter bar en boos. Dan is er een alarmerend bericht: de dijken staan op doorbreken, en er wordt met man en macht gewerkt om een ramp te voorkomen. Arie helpt ook mee, maar komt dan thuis met slecht nieuws: de dijk is doorgebroken. Alle bewoners vluchten naar de zolder, maar het is daar ijskoud. Op zeker moment hebben ze geen vuur meer om zich aan op te warmen, maar dan brengt moeders stoof uitkomst die op het water drijft en nog warm is. Daar warmen ze zich tijdelijk aan op. Wanneer ze meer vuur proberen te maken ontstaat er brand op de zolder. Paniek alom, maar het lukt hen de brand te blussen waarop Hanneke God dankt. In de vroege ochtend worden ze gered. En ook daarvoor moet God gedankt worden, zo blijkt uit de slotzinnen: 'loof, loof dan den Heer, want zie, de nood van uw huis en het wee uwer oorden – zij het almeê tot heil *uwer* zielen – het was ook: de wekstemme Gods tot liefde, voor heel het Neêrlandsche volk!'

Heel geloofwaardig is het verhaal niet, maar wat het bijzonder maakt is dat het in Betuws dialect is geschreven. Cremer is bovendien representatief voor de rol die de literatuur in deze benarde tijden vervulde. Die werd ingezet om de slachtoffers te helpen: literatuur was een middel om empathie te kweken en geld op te halen. Een auteur schreef in 1861: "t regent overal thans *waternoods*-gedichten, / De pers kraakt dag en nacht, wat kan ze meer verrigten'. Maar er gebeurde nog veel meer: overal in het land werden comités opgericht om geld in te zamelen, dames sloegen aan het handwerken en verkochten hun producten ten behoeve van de slachtoffers etc. Ook werden er benefietvoorstellingen in heel het land georganiseerd. Zo gaven Aurora en de Utrechtsche Mannen-Zangvereeniging een speciale voorstelling voor de behoeftigen; die bracht ruim 1100 gulden op. En dan was er nog koning Willem III, die zich een heuse rampenkoning betoonde. Hij schonk grote bedragen, coördineerde collectes en bezocht verschillende malen de getroffen gebieden.

Kritiek op de liefdadigheid

Er was echter ook kritiek op de gigantische vormen die de liefdadigheid aannam. Critici waren van mening dat tal van lieden er vooral op uit waren zelf te profiteren van de watersnoodramp. Bestuurders zouden vooral uit zijn op eigenbelang en zichzelf gewichtig willen voelen, want hoe oprecht was al die vrijgevigheid nu helemaal? En waren de mensen die meededen aan al die loterijen niet eigenlijk uit op een grote prijs voor zich zelf? In het tijdschrift *De Nederlandsche Spectator* verschenen verschillende spotprenten op mensen die een slaatje uit de watersnood probeerden te slaan.

NA DE TREKKING VAN DE WATERSNOOD-LOTERIJ

'ENIGE GELUKKIGEN'

Spotprent uit: De Nederlandsche Spectator, *4 mei 1861, nr.18 (frontispice)*

Spotprent van Johan Michaël Schmidt Crans 1861 Collectie: Rijksmuseum, Amsterdam

TWEE INGEZONDEN ONTWERPEN VOOR DE WATERSNOOD MEDAILLE
NB. De keerzijden zullen blank gelaten worden, opdat ieder weldadige er zijn naam op zou kunnen doen graveren.

Voor wat betreft de literatuur was de klacht als volgt samen te vatten: hoe hoger het water steeg, hoe dieper het peil van de letterkunde daalde. Die kritiek werd het scherpste verwoord door de dominee-dichter P.A. de Genestet. Vlak na de ramp schreef hij een spotgedicht waarin hij de draak stak met het beroerde gerijm van de 'watersnoodpoëten:

Op, Watersnoodpoëten!
(Ko heeft zijn vers al klaar,
En 'Water ... soep zal 't heeten!)
Op eedle, vrome schaar!
Fluks aan het verzen lijmen
Vol geestdrift en gevoel,
Want nu zijn alle Rijmen
Geheiligd door het Doel!

[...]

En wil 't niet spoedig lukken,
Dan laat ge, hier en daar,
Maar zoo wat streepjes drukken

Dat staat verschriklijk naar!

Deze boutade was gericht aan alle dichters, maar er waren ook schrijvers die persoonlijk werden aangevallen. Tot die groep behoorde Cremer, die het mikpunt van spot werd.

Twee mannen maakten korte metten met Cremers watersnoodproza. De eerste was Hendrik Jan Schimmel die in *De Gids* het verhaal *Op den zolder* fileerde. Hij had drie bezwaren. Ten eerste was het Betuws dialect onbegrijpelijk. Het was bedoeld om de authenticiteit te verhogen, maar de lezer begreep er intussen geen hout van. Ten tweede waren er de 'veelvuldig aangebragte stopwoordjes en spreekwijzen, die als huismiddeltjes ter bevordering der naïviteit goede diensten doen'. Ten derde was het verhaal ongeloofwaardig: de redding van moeders stoof uit het water was volgens Schimmel bijna even wonderlijk als de 'bekende en eeuwig gedenkwaardige wieg bij de Sint Elisabethsvloet'. Schimmel doelde daarmee op de legende dat tijdens de Sint Elisabethsvloed van 1421 een kindje en een kat, die samen in een wieg dreven, op wonderbaarlijke wijze gered zouden zijn. Maar, zo merkte Schimmel vergoelijkend op: Cremer had zijn 'werkstemme' aan God geleend, en wel oprecht geprobeerd de slachtoffers te helpen. En in die vloed van beroerde literatuur liep hij nog altijd voorop. Het kon nog veel erger.

Zo vergevingsgezind was Multatuli (pseudoniem van Eduard Douwes Dekker), de tweede man die zijn pijlen op Cremer richtte, niet. Hij publiceerde in 1861 een brochure getiteld *Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb!* ten behoeve van de slachtoffers van de watersnood op Java. Drie weken na de overstromingen in de Bommelerwaard en het Land van Maas en Waal had zich ook op Java een verschrikkelijke watersnood voorgedaan. Multatuli beklaagde zich erover dat die slachtoffers totaal vergeten werden en dat de mensen in de koloniën ook de ondersteuning van de Nederlanders verdienden. En intussen maakte hij gehakt van de watersnoodliteratuur van de collega-schrijvers die liefdadigheidswerken publiceerden voor de slachtoffers in eigen land, in het bijzonder Cremer:

> Ja, als men 't kon doen als CREMER! Ik heb de schets "Op den Zolder" vóór mij liggen, maar gelezen heb ik die niet, en ik zal die niet lezen. Ik ben tot het besluit gekomen nooit iets van CREMER te lezen, nadat ik kennis had gemaakt met zijn "Paauwveêrtje", dat mij verdrietig maakte omdat het fictie is. Want ik vraag mij af, welke

kleine plaats er in de harten der lezers overblijft voor waarheid, als. er zooveel sympathie kan worden opgewekt door een verzinsel. O die prostituërende en geprostitueerde kunst van den romanschrijver! Als de heer CREMER eenmaal, God beware hem wensch ik, eene diep treffende wond werd geslagen, zou niemand gelooven aan de opregtheid zijner smart.

Daar moest Cremer het mee doen. Als u het mij vraagt, zegt deze passage meer over Multatuli zelf dan over Cremer. *Op den zolder* moge dan misschien niet tot de meest hoogstaande literatuur gerekend kunnen worden in termen van spanning, beeldspraak en stijl, maar ik twijfel geen moment aan de oprechte bedoelingen van Cremer. Hij was nauw verbonden met de provincie, die nu getroffen werd door een vreselijke ramp. Het moet hem aan het hart zijn gegaan dat talloze mensen uit zijn geboortestreek verdronken waren of alles verloren hadden. Prostitueerde Cremer zich werkelijk voor de kunst? Ik geloof er niets van. De opmerking zegt meer over Multatuli dan over Cremer.

Onthulling van Kruuzemuntje. Foto: Kirsten den Boef

lets van gerechtigheid is er onlangs wel gekomen. Op vrijdag 13 april 2018 werd in Driel een beeld ter nagedachtenis aan het werk van Jacob Jan Cremer onthuld. Het was een beeld van Kruuzemuntje, een lief, oprecht, deugdzaam meisje dat een rol speelt in het gelijknamige verhaal 'Kruuzemuntje' uit zijn *Over-Betuwsche novellen*. Het was ontroerend om te zien dat meer dan tweehonderd mensen zich de moeite hadden getroost naar deze gebeurtenis te komen. Ik had de eer om samen met de burgermeester van Overbetuwe, Toon van Asseldonk, de onthulling te mogen verrichten. In het publiek bevonden zich ook twee schoolklassen die tijdens de lessen onder andere aandacht hadden besteed aan Cremers *Fabriekskinderen*, mondiaal gezien nog altijd een uiterst relevant thema, net als de strijd tegen het water. We hebben die dag een hele lange neus naar Multatuli gemaakt.

Lotte Jensen

Bronnen

Primaire bronnen:

- Jacob Jan Cremer, *Op den zolder. Eene schets* (Rotterdam 1861).
- P.A. de Génestet, 'Aan de Watersnood-Poëten. (Uitgegeven ten voordeele der Overstroomden en in het belang der Kunst)'. In: P.A. de Génestet, *De dichtwerken. Verzameld en uitgegeven onder toezicht van C.P. Tiele* (Amsterdam 1869), dl. 1, 300-301.
- Multatuli, *Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb! Uitgegeven ten behoeve der noodlijdenden door de overstrooming in Nederlandsch Indië* (Rotterdam 1861).
- H.J. Schimmel, 'De watersnood en de poëzy' (Een doodengerigt)'. In: *De Gids* 25 (1861), 556-579.

Secundaire bronnen:

- Freddie Coenders, 'Een tastbare herinnering aan Jacob Jan Cremer. Zijn personage Kruuzemuntje voor eeuwig in brons gegoten'. In: *Arnhems Historisch Tijdschrift* 38 (2018) 2, 66-83.
- Freddie Coenders, Theo Vos, Rien Vos en Marcel Roos, *Jacob Jan Cremer* (Elst 2018).
- Lotte Jensen, *Wij tegen het water. Een eeuwenoude strijd* (Nijmegen 2018).

Lotte Jensen – Crisis en catastrofe. Amsterdam: University press, 2021:

Multatuli excuseert zich in zijn uitgave voor slachtoffers van overstromingen in Nederlands-Indië ervoor dat hij meedoet aan de watersnooduitgaven. Er zijn er zoveel dat variatie onmogelijk is, dus zijn ze afgezaagd en voorspelbaar, en een schrijver kan eigenlijk niets nieuws brengen. Hij demonstreert dat door het populaire watersnoodverhaal *Op den zolder* van J.J. Cremer tot op de bodem af te breken. Kritiek dus op de hoeveelheid en op het gebrek aan originaliteit.[37]

Volgende zoeken (Ctrl+

Een ander kritiekpunt tref ik aan in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*. Lang niet alle liefdadigheidsuitgaven die naar buiten komen met becijferingen of statistieken kloppen. De recensent die een uitgave beoordeelt van een boekje voor acht

35 De Génestet publiceerde het gedicht eerst anoniem in het tijdschrift *Nederland* (1861, 171-176) en een overdrukje daarvan verscheen apart: [P.A. de Génestet], *Aan de watersnood-poëeten. Uitgegeven ten voordeele der overstroomden, en in het belang der kunst. Door de Schim van Braga* ([Amsterdam, J.C. Loman], 1861). Na zijn dood kwam het in *De dichtwerken*.

36 Ik ontleen dit voorbeeld aan Jensen, *Wij tegen het water*, 23-24.

37 Zie hiervoor Ham, 'Het gebod of het genot'; Multatuli, *Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb! Uitgegeven ten behoeve der noodlijdenden door de overstrooming in Nederlandsch Indië*. Rotterdam: H. Nijgh, 1861.

Marita Matijssen – Ten voordeel van, 2021:

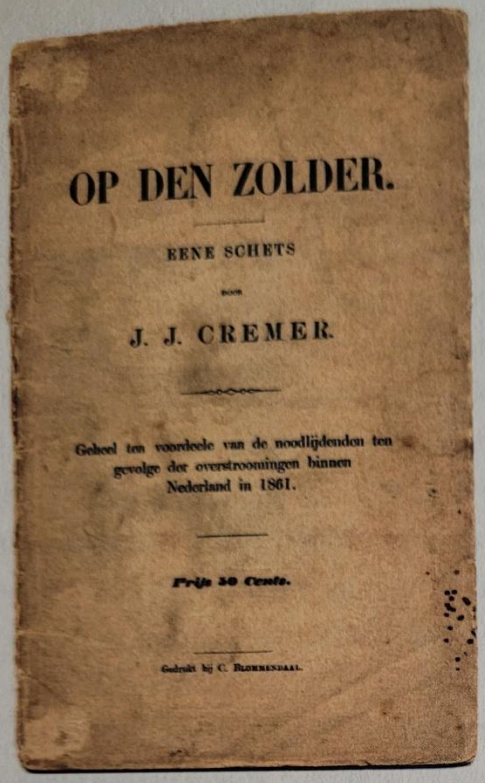

Jacob Jan Cremer, *Op den zolder*, 1861 (privécollectie)

boekje, dat ƒ 0,50 (€ 5,12) kostte, kwam ook ten goede aan de noodlijdenden in de overstroomde gebieden in Brabant en Gelderland. De verkoop leverde netto ƒ 2155,90 (€ 22.083,-) op.[4]

Cremer was bepaald niet de enige die zich inspande om geld in te zamelen voor de slachtoffers van de watersnood. Muziekverenigingen, burgercomités en kerkgemeenschappen kwamen in actie om de getroffenen de helpende hand te reiken. In Den Haag werd een grootscheepse 'Algemeene Verloting van voorwerpen van kunst en smaak' georganiseerd. Maar liefst 304 subcommissies in verschillende gemeentes spanden zich in om er een succes van te maken. Er werden 218.000 loten van ƒ 1,- (€ 10,24) per stuk verkocht en 14.000 objecten ingestuurd.[5] Overal in het land ontstonden spontane acties. Van dichters tot leden van de koninklijke familie: iedereen doneerde royaal. In totaal was er, na aftrek van enkele kosten, ƒ 1.509.907,63 (€ 15.465.850,56) te verdelen.[6]

Als iets typerend is geweest voor de Nederlandse reactie op overstromingsrampen, dan is het wel de liefdadigheidscultuur.

Lotte Jensen – Wij en het water. Amsterdam: De bezige bij, 2022. p. 131-133:

5
Nationale liefdadigheid

Klappertandend zit de familie Daalhof op zolder: oma, vader Arie, moeder Hanneke en hun drie kinderen, van wie de jongste nog in de wieg ligt. Ze zijn naar boven gevlucht nadat het water hun huis is binnengedrongen. Tot op het bot verkleumd luisteren ze naar het donderende geraas van de ijsblokken die naar beneden storten: 'Hoort ge dat kraken van verre... 't zijn de ijsschotsen die stortend naar beneden, elkander breken - woedend als ongetemde en aangeschoten roofdieren voortbrullen, om, dol in hun vaart, de muren der hoeven met hunne ijzeren klaauwen te vernielen, de daken al krakend te verslinden en – voortgezweept door den bruischenden vloed, straks – zelf gestuit – hun volgers den killen rug nog te bieden tot voortzetting van hun verdelgenden togt'.[1]

Met veel inlevingsvermogen schetste de schilder en schrijver Jacob Jan Cremer hoe een boerenfamilie zich tijdens de watersnood van 1861 warm probeert te houden op hun ijskoude zolder. Het maken van vuur leidt tot een brand, die geblust moet worden. Ze houden hoop door te bidden. Bij het ochtendgloren doemt een roeiboot op en worden ze gered. De moraal van het verhaal? Niet alleen de familie Daalhof maar het hele Nederlandse volk moest de Heer loven. Dit was een 'wekstemme Gods, tot liefde voor heel het Neêrlandsche volk!'.[2]

De laatste zin was een oproep aan alle lezers om de liefde voor hun landgenoten in klinkende munt om te zetten. Geef, geef, geef, was Cremers oproep: 'Te veel is het nimmer'.[3] Cremers

Er verschenen heuse kaskrakers, zoals Cremers *Op den Zolder* en *De kroon van Willem den Goede* (1861) van W.J. Hofdijk. Van laatstgenoemd werk verschenen maar liefst drie herdrukken. De

Lotte Jensen – Veerkracht en kwetsbaarheid, 2022:

> Liefdadigheidspublicaties speelden bij dit soort acties een belangrijke rol. Vaderlandslievende auteurs als Hendrik Tollens en Jacob Jan Cremer gaven geschriften uit met als doel zoveel mogelijk geld voor de slachtoffers op te halen. Zo bracht Tollens in 1853 een met goud versierd albumblaadje uit om de choleralijders een hart onder de riem te steken. Prins Hendrik, een van de zoons van voormalig koning Willem II, en zijn echtgenote betaalden maar liefst 25 gulden voor een exemplaar. De actie bracht 721 gulden op. De schilder en schrijver Jacob Jan Cremer steunde de slachtoffers van de watersnood van 1861 met zijn uitgave *Op den zolder*. Hij riep alle Nederlanders op te doneren: 'Geef, geef, geef', schreef hij: 'Te veel is het nimmer'. Zijn boekje leverde ƒ 2155,90 op.

Hanneke van Asperen – Watersnoodschilders, januari 2025:

Watersnoodpoëzie

Hoewel Van Sandick het woord watersnoodpoëzie niet in uitgesproken negatieve zin gebruikt, heeft het woord vanaf de jaren 1850 voor velen weldegelijk een negatieve bijklank. In 1859 spotten de auteurs Jacobus Johannes Cremer en Gerard Keller al met de overvloed aan geschriften die bij de watersnood van 1855 verschenen zijn.[5] Daarbij hoort dus ook het gedicht van Rondeau dat in 1855 wordt gepubliceerd, maar ook een kort verhaal van Cremer zelf dat hij schrijft om watersnoodslachtoffers te helpen.

In een fictieve dialoog tussen de twee auteurs die voorafgaat aan de heruitgave van vier van hun novellen in 1859, haalt Cremer een herinnering op aan een eigen watersnoodnovelle. Zijn *Predikants-dochter* was immers gewijd aan de overstroming van 1855. Hij meent dat zijn "domineesdochter" wel mooi is, maar vooral "in haar hart".[6] Hij voegt daaraan toe:

Hiermee lijkt de auteur zich te verontschuldigen voor een middelmatige kwaliteit van zijn publicatie met het excuus dat de intentie ("haar hart") goed was. Overigens spreekt ook Rondeau van "zijn kunstloos lied, dat mijn getroffen hart u biedt." Beiden doen dus neerbuigend over de kwaliteit van hun eigen watersnoodpublicaties. Het is bovenal een retorische truc om kritiek voor te zijn.

Middelmatig

Natuurlijk is hier sprake van valse bescheidenheid, maar het illustreert tegelijkertijd dat publicaties in het kader van watersnood bij voorbaat argwanend worden bekeken. Kritiek ligt dus op de loer en dat is niet helemaal onterecht. Bij rampen zien namelijk veel middelmatige dichters hun kans schoon om werk gepubliceerd te krijgen. Kwaliteit doet namelijk minder ter zake als er liefdadigheid in het spel is. Dan zijn critici sneller geneigd om mindere kwaliteit door de vingers te

Collectie van Asperen. Bron: auteur

Bovendien zijn sommigen van hen zowel dichter als beeldend kunstenaar, zoals Cremer zelf. Hij is bij gelegenheid watersnoodschilder én watersnoodpoëet geweest, biecht hij op. Wat het predicaat watersnoodschilder in zijn geval precies betekent, blijft echter benoemd. Mogelijk schildert hij een watersnoodtafereel voor de verkoop (met opbrengsten voor de slachtoffers, zoals zijn verhalen), maar het kan ook zo zijn dat hij een bestaand schilderij verkoopt of schenkt voor een verloting, zoals ook gebruikelijk is.[8]

Poëten en schilders

Ondanks de overeenkomsten tussen schrijvers en schilders zijn letterkundige en beeldende bijdragen na watersnood gescheiden onderzoeksdomeinen. Het gelegenheidsalbum *Holland-*

[6] Cremer en Keller 1858, p.

[7] Meijer 2022, p. 157-158. Hoewel historicus Fons Meijer tot de conclusie komt dat de schets van Cremer in 1861 bijzonder welwillend wordt ontvangen (p. 161), komt letterkundige Lotte Jensen tot een andere conclusie. Zij schrijft dat Hendrik Jan Schimmel het verhaal van Cremer “fileerde” . Zie Jensen 2018, p. 9. Mathijsen (2021, p. 114) lijkt de mening van de laatste te onderschrijven. Meijer stelt echter vast dat Schimmels eindoordeel van Cremers verhaal overwegend positief is.

Jensen laat zich wellicht verleiden tot een negatieve interpretatie vanwege de kritiek die ook Multatuli levert op Cremer, maar diens kritiek betreft niet de kwaliteit. Sterker nog, Multatuli heeft het verhaal niet eens gelezen. Hij schrijft immers: “Ik heb de schets ‘Op den Zolder’ vóór mij liggen; maar gelezen heb ik die niet, en ik zal die niet lezen.” Zie ‘Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb!’ in Multatuli, *Herdrukken* (Amsterdam: R.C. Meijer, 1865), p. 3.

Afbeelding Op den zolder, november 2025 (AI):

Introductie op Youtube, 2025:

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt: 28 november 2025.